

ОСКАР ДАВИЧО

МЕЃУ ПАРТИЗАНИТЕ НА МАРКОС

- Скратена верзија -

Оваа скратена електронска верзија на книгата на Оскар Давичо е подготвена од Александар Донски и истата е наменета за слободно споделување и читање.

ОСКАР ДАВИЧО

МЕЃУ ПАРТИЗАНИТЕ НА МАРКОС

- Скратена верзија -

Избор, превод на македонски и коментари:
Александар Донски

Под покровителство на:
Македонско литературно друштво
„Григор Прличев“ од Сиднеј Австралија

во соработка со:
Здружението на Македонците од егејскиот дел
на Македонија „Мирка Гинова“ од Штип

Излегувањето на оваа книга во електронска верзија е помогнато од:

Трајче Т. Трајкоски од Перт (Австралија)

Александра и Горан Серафимовски (Австралија)

Macedon Translators and Publishers from Sydney

Македонец кој излегол од Македонија, но
Македонија не излегла од него

НАМЕСТО ВОВЕД

Книгата „Меѓу партизаните на Маркос“ од познатиот српски писател и новинар од еврејско потекло Оскар Давичо прв пат е објавена на српско-хрватски јазик во издание на „Култура“ од Белград во 1947 година. Книгата била наградена од страна на Комитетот за култура на тогашната Федеративна Народна Република Југославија, а истата година е објавена и во Загреб. Во 1948 година, оваа книга била преведена и објавена на тамошните јазици и во: Унгарија, Норвешка, Словенија, Бугарија и Либан. Но, истата година книгата била забранета во тогашна Југославија, а причината била судирот помеѓу Тито и Сталин и застанувањето на Демократската армија на Грција и КПГ на страната на Сталин. Во 1969 година книгата е повторно објавена во Белград. Во оригинал книгата има 380 страници, а овде е направен избор со најинтересните извадоци.

Оскар Давичо, како новинар, бил сведок на она што се случувало во егејскиот дел на Македонија за време на Граѓанската војна во Грција. Имено, во 1947 година, во егејскиот дел на Македонија била испратена Анкетна комисија на Советот за безбедност при Обединетите нации на чело со францускиот генерал Делвоа во која имало претставници и новинари од неколку држави. Целта им била да го посетат егејскиот дел на Македонија и преку разговори со обете завојувани страни (ДАГ и монархофашистите) да утврдат што навистина се случува таму. Меѓу нив, како претставник на Југославија бил и писателот и новинар Оскар Давичо кој истата

година ја објавил оваа книга врз основа на тоа што самиот го посведочил.

Но, да се потсетиме за настаните што претходеле на Граѓанската војна во Грција.

За време на Втората светска војна, во 1940 година фашистичка Италија на чело со Мусолини ја нападнала Грција. Грчкиот режим масовно ги мобилизирал Македонците да се борат на страна на Грција. Од 300.000 грчки војници, кои им се спротивставиле на Италијанците, дури 80.000 биле Македонци, а од нив 12.000 загинале во овие борби. Во текот на Втората светска војна Егејска Македонија доживеала четирикратна окупација. Делови од неа биле окупирани од страна на Бугарија, Германија и Италија, а дел останал во рамките на грчката про-германска влада. Грчкиот народ масовно се организирал во еден широк демократски ослободителен фронт (ЕАМ). Била формирана и антифашистичка војска на Грција (ЕЛАС) во чии редови доброволно се приклучуиле над 20.000 Македонци, бидејќи им било ветено дека, по поразот на фашизмот, во Грција ќе биде воспоставена демократска власт, која ќе ги признае националните права на Македонците. Во 1942 и 1943 година биле формирани и вооружени македонски национални организации (МАО и СНОФ), кои подоцна се претопиле во ЕАМ и ЕЛАС. Македонците имале доверба во демократските сили на Грција. И навистина, за време на краткото владеење на териториите под контрола на ЕАМ, од септември до декември 1944 година, Македонците добиле извесни национални права и биле признати како национално малцинство во Грција. Биле издавани весници на

македонски јазик, а биле отворени и неколку македонски училишта.

Грција го дочекала завршувањето на Втората светска војна политички крајно поларизирана. Од една страна биле силите околу ЕАМ, кои не успеале до влезат во повоената власт, а од друга великогрчките шовинистички сили, кои останале на власт и кои барале ЕЛАС да го предаде оружјето. Бил постигнат договор во Варкиза, по што ЕЛАС била разоружана со ветување дека секој ќе може слободно да живее во нова Грција. Меѓутоа, наспроти договорот, грчката шовинистичка власт почнала со нов терор врз Македонците и врз припадниците на ЕАМ. По весниците се барало иселување на Македонците од Грција. Така на пример грчкиот републикански весник „Елефтерос“, во својот број од 28.1.1946 година пишува: *„Славомакедонците треба да исчезнат оттука. Тие веднаш и задолжително треба да се истераат во која сакаат соседна земја. Тесна им е и тесна ќе им биде грчката земја...”*

Слично пишувале и други грчки весници, ширејќи отворена омраза кон Македонците. Дури и началникот на грчкиот генералштаб Стилиопопулос, во една изјава отворено рекол: *„Секој оној кој не сака да војува против Словените, кои го загрозуваат постоењето на грчкото племе, не е Грк и со него ќе се постапи како со непријател!...”* (Тошо Поповски: *„Македонското национално малцинство во Бугарија, Грција и Албанија“*, Македонска книга, Скопје, 1981, цит. од автентични извори).

Во 1946 бил обновен законот за забрана на зборување на македонски јазик. Во еден извештај на македонската организација НОФ (формирана во 1945

година заради заштита на Македонците на територијата на цела Егејска Македонија), очајнички се опишува состојбата со следните зборови:

„Теророт што почна над македонскиот народ во Егејска Македонија станува сè пострашен. Вооружени банди помогнати од грчката редовна војска и националната гарда во Егејска Македонија создаваат положба на нечуен терор,... Не ги штедат ни старците, ни децата, ни жените. Се ограбува целиот имот, од добиток, до покуќнина и момински чеуз. Се силуваат жени и девојки, кои потоа се убиваат...“

Според собраните податоци за овој најнов грчки терор врз Македонците, само во периодот од 1945 до 1947 година, биле убиени над 300 Македонци и Македонки, силувани биле близу 300 македонски жени и девојки, затворени биле околу 6.500 Македонци и Македонки, претепани биле над 13.500, а иселени близу 14.000 Македонци и Македонки. За овој ужасен терор интерес пројавила и Анкетната комисија на Обединетите нации, која во 1947 година престојувала во Егејска Македонија (што подетално е објаснето во оваа книга).

Како резултат на ваквата неподнослива состојба, Македонците буквално биле принудени да се борат за својот физички опстанок, поради што со оружје в рака масовно се вклучиле на страната на силите на ЕАМ (кои во тоа време и самите кренале востание против неподносливиот терор на повоениот грчки режим). Македонците сега се бореле за одбрана на својот гол живот, но и за одбрана на веќе стекнатите национални права од периодот на Втората светска војна на териториите што тогаш се наоѓале под контрола на ЕАМ.

Главна воена организација на Македонците и сега била НОФ, која броела околу 11.000 вооружени борци. Меѓутоа, западните сили, а пред сè Велика Британија, воено и политички ја поддржувале монархо-шовинистичката страна. Сепак, и Велика Британија во еден момент калкулирала со паролата за обединета Македонија, но под услов кон Егејска Македонија да се приклучат македонските делови од Југославија и Бугарија, што било апсолутно невозможно, пред сè заради договорот во Јалта, но и заради одбивањето на Југославија и Бугарија да се откажат од своите делови на Македонија.

Грчката граѓанска војна завршила со катастрофален пораз на Македонците и на силите на ЕАМ, кои биле оставени без никаква странска помош. Како резултат на овој пораз од Грција принудно се иселиле нови 50.000 Македонци, а околу 17.000 биле убиени. продолжил како во најцрните времиња. Од географската карта биле избришани 46 македонски села, бидејќи нивните жители Македонци до еден биле ликвидирани или иселени.

На почетокот од март 1948 година, раководството на ДАГ преку своето радио објавило повик според кој сите деца под 15 години требало да бидат евакуирани од областите кои биле под контрола на привремената влада. Постарите жени добиле инструкции да ги пренесат децата преку граница во Југославија и во Албанија, а помладите жени биле земени во партизани. Вдовиците на загинатите партизани, добиле улога на мајки на децата и ги придружувале децата на нивното патешествие до земјите од Источниот блок. Многумина си ги евакуирале своите сопствени деца. До 1948 година, голем број на деца умреле од неисхранетост, болести и

повреди. Се смета дека само од Костур биле евакуирани околу 8.000 деца. Повеќе илјади деца Македонци, но и Грци и Власи, биле евакуирани од подрачјата контролирани од комунистите. Тие денес се познати под називот „Децата Бегалци“. Се проценува дека во текот на 1948 и 1949 година биле евакуирани помеѓу 28.000 и 32.000 деца. Единствено децата на возраст до три години биле оставени со мајките и не биле евакуирани. Според некои сведоштва некои деца биле одземани и без согласност на родителите. До 1950 година, имало: 5.132 деца во Романија, 4.148 во Чехословачка, 3.590 во Полска, 2.859 во Унгарија и 672 во Бугарија.

Воениот командант на ДАГ генерал Маркос и самиот побегнал во СССР, од каде се вратил во Грција дури во 1983 година. Услов за неговото враќање бил да се откаже од своите изјави дека ги признава Македонците како посебен народ, што тој и го направил. Меѓутоа, постојат негови снимени на магнетофон изјави од 1978 година во кои тој ги признава Македонците како посебен народ, а ваков доказ е и оваа книга напишана од Оскар Давичо кој лично разговарал со Маркос во 1947 година. Без оглед на тоа што овде генерал Маркос ги именува Македонците како „Славомакедонци“ или „Словени“, јасно е дека тој ги признавал како посебен народ во однос на Грците.

Во продолжение ги пренесуваме најударните извадоци од оваа книга со наши поднаслови и повремени објаснувања. Поради простор некои пасуси се пренесени со скратувања, при што целосно е задржана нивната автентичност.

Александар Донски

Објаснување за некои од имињата на личностите спомнати во оваа книга

ГРАУР – Претставник на Анкетната комисија од СССР, симпатизер на ДАГ.

ДЕЛВОА – Француски генерал и предводник на Анкетната комисија.

ЖЕРМЕН – француски левичарски новинар, дописник на левичарскиот весник „Иманите“ и симпатизер на ДАГ.

ЈАНУЛИС – Командант на ДАГ- Грк по потекло кој ги признава и почитува Македонците.

ЈОАНИС – Грчки новинар, симпатизер на ДАГ.

КИКИЦАС – Командант на ДАГ и заменик на генералот Маркос.

ЛУНД – Норвежанец кој требало да го организира состанокот на Анкетната комисија со Генерал Маркос, но кој најверојатно направил опструкција со цел да не дојде до тој состанок.

МИЛЕР – Претставник на Анкетната комисија од Велика Британија – симпатизер на грчката влада.

НУРИ – Претставник на Анкетната комисија од Албанија, симпатизер на ДАГ.

ПЕТРОВ – Претставник на Анкетната комисија од социјалистичка Бугарија, симпатизер на ДАГ.

ХИЛ – Конзул на Велика Британија во Лерин, кој среде Македонците ја промовирал идејата за обединета и автономна Македонија, но под услов кон егејскиот дел да се приклучат и деловите од Македонија под Југославија и Бугарија.

ЦАЛДАРИС – Премиер на тогашната грчка влада и главен противник на ДАГ

МЕЃУ ПАРТИЗАНИТЕ НА МАРКОС

- Скратена верзија -

Подготовки за поаѓање на Анкетната комисија од Солун во зоната каде дејствува ДАГ и откажување на претставникот на грчката влада да учествува во истата. Опис на предводникот на делегацијата францускиот генерал Делвоа

...На сите наши возила напред и назад на резервната гума, на кровот и на страните беа истакнати натписи со огромни впечатливи букви на кои пишуваше: „НЕ ПУКАЈТЕ! НЕ ПРАВЕТЕ ПРЕЧКИ! ВОЗИЛОТО И ЛУЃЕТО ВО НЕГО ПРИПАЃААТ НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ, НА АНКЕТНАТА КОМИСИЈА НА СОВЕТОТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ“.

Тие платнени ленти со натписи се виореа на утринското ветре заедно со знамињата полни со прашина. „Одиде во зоната на граѓанската војна“, велеше генералот Делвоа, па затоа „не е на одмет да бидеме внимателни“...

Од хотелот „Риц“ носачите стегнати со кожени појаси, заедно со хотелските момчиња во пругасти кеџељи ги изнесуваа тешките сандачи со конзерви и сланина... Од сите нив, новинарите се однесуваа како изгубени, трчкајќи бесмислено од една група до друга...

- Зошто се толку избезумени? – го прашав Џим кој секогаш ме известуваше за новините.

- Ништо посебно. Грчкиот претставник утрово му даде писмо на Лунд во кое го известува дека одбива

да појде заедно со нас. Тој смета дека е недостојно господа делегирани од страна на Обединетите нации да губат време во разговори со друмскиот бандит каков што е крвожедниот Маркос, човек кој нема образование, прост работник, садист и убиец. И поради тоа грчката влада, рекол Киру. не сака да учествува во оваа наша, како што вели, комунистичка авантура. Владата му дала налог на својот претставник во Поткомисијата да се повлече. Притоа Киру ја искористил можноста уште еднаш да ги извести почитуваните членови на комисијата дека грчката влада ја симнува од себе одговорноста за сите непријатности и незгоди кои можат да се случат на Поткомисијата како целина или на некој од нејзините членови за време на престојот помеѓу разбојниците и крадците на Маркос.

Јоанис ги згрчи рамениците:

- Некои велат дека воопшто нема да тргнеме. Прво зборуваа дека Маркос е убиен, а сега Роби ми кажа дека се зборувало дека бил киднапиран генералот Делвоа, претседателот на оваа Поткомисја кој е определен да оди во Врховниот Штаб на Демократската армија.

Тогаш од лифтот излезе Лунд, висок човек со мала сивкасто-розова глава. По него одеше Делвоа во генералска униформа, со високи жолти чизми и кариран цивилен капут со боја на вино пролеано врз кафеански чаршаф. Делвоа имаше 65 години, но добро се држеше, црвен, избричен со тенки усни, сочувани заби и внимателно исчешлана и сè уште густа коса. Наспроти добрата физичка кондиција тој оставаше впечаток на

исцеден и сенилен човек. За време на војната бил воен аташе на поразената Белгија во Виши – престолнината на Петен во поразената Франција, но тоа не му пречело по ослободувањето повторно да се појавува на банкетите и тоа во име на владата која уште додека беше во емиграција свечено вети дека ќе ги казнува сите соработници на окупаторот. Набргу потоа бил испратен да ја претставува својата земја во Обединетите нации...

- *Влегувајте во автомобилите!* – рече Лунд со авторитативен глас. Но, Делвоа ја крена раката:

- *Господа, Ве молам за внимание.*

- *Слушнаваме дека сте киднапирани* – рече Валтер, но Делвоа се сврте кон преведувачот Зафиридис и му нареди:

- *Преведете сè што ќе кажам... Господа новинари, како претседател барам од вас апсолутна послушност и дисциплина за време на патувањето... Како прво дисциплина, а како второ сакам овде јавно пред сите да изјавам дека јас немам намера да му пружам рака на оној таму... Маркос. Да... Велат дека неговите следбеници го нарекувале „генерал“, но тоа повеќе личи на прекар, а не на војнички чин, зарем не? Во секој случај тој е уценет како обичен бандит од страна на грчката влада. Логично е дека јас како претседател на Комисијата, претставник на својата држава и генерал... логично е дека никој не може да бара од мене да се однесувам спрема некој си Маркос како да е на исто ниво со мене. Тој за мене не е генерал и јас нему нема да му пружам рака... Исто така изјавувам дека Поткомисијата која ја водам нема намера да прифати покана за ручек или вечера доколку тој*

Маркос нè покани. Тоа ќе може да се протолкува како мешање во внатрешните работи на Грција...

Поаѓањето кон борбената зона и престојот во гратчето К... со кој управувале монархофашистите. (Во оригиналот не е спомнато кое е тоа гратче К..., но најверојатно станува збор за Кожани). Опис на сослушувањето на сведокот предложен од грчката влада – старицата Евангелија Василиу. Таа имала три сина. Едниот ѝ бил убиен пред дворот на сопствената куќа, вториот бил регрутиран како џандар на Крит, а третиот побегнал со партизаните на ДАГ. Грчката влада ја довела жената со цел да сведочи пред Комисијата дека нејзиниот убиен син наводно го убиле партизаните. Претходно ѝ се заканиле дека ако не изјави така, ќе настрада нејзиниот син кој бил џандар на Крит. Но, во текот на сослушувањето старицата, иако отпрвин се двоумела, изјавила дека нејзиниот син не го убиле партизаните, туку џандарите (монархофашистите).

По неколку пробни поаѓања и враќања конечно тргнавме. Во стариот зелен форд од 1930 година бевме сместени Роби, Павлос, неговиот пријател Чиришки, Нури и јас. Мислевме дека попладне, а најдоцна утре, ќе се сретнеме со генералот Маркос.

Надвор од градот патот нагло го загуби асфалтот. Набргу исчезна и бетонската подлога и почна импровизација од калдрма и дупки. Целта ни беше да

стигнеме на слободната територија. До вечерта требаше да бидеме таму.

(...)

Гратчето К... нè дочека со шпалир од деца и средношколци, скаути и војска. Самото гратче беше оградено со жица, а на приодите се наоѓаа бункери со митралези. На плоштадот пред општинската зграда под знамето на јарболот свиреше блех музика. Децата ни мавтаа со сини знаменца од хартија, додека постарите изгледаа намуртени и нерасположени. Никој од нив ниту нè отпоздрави ниту ни се насмевна.

К... по својот изглед не се разликуваше од нашите касаби или македонски гратчиња... По ручекот се упативме во емпоријата крај ресторанот. Таму требаше да сослушаеме двајца сведоци предложени од грчката влада: една стара жена и еден ранет, но ранетиот не се појави. Старата жена сведок Евангелија Василиу сета во црнина и црна шамија на главата, влезе нагло како некој да ја втурна и застапа пред нас очигледно исплашена. Беше боса и избраздена со длабоки валкани брчки и суви очи кои изгледаа дека наскоро ќе се расплачат. Старата Евангелија дури на третото прашање почна тивко да зборува за своите деца:

- Најстариот беше телефонист, во 1943 година замина во шумата, а кога беа избркани Германците, тој се врати...

Не знаевме зошто грчката влада неа ја избра за сведок. Не ни беше јасно. Јоанис ми шепна:

- Таа имала три сина. Едниот е убиен, вториот е во џандармеријата, а третиот побегнал во партизани.

- *Кoj го убил и кога?*

- *Џандарите на почетокот на октомври минатата година. Тогаш беа убиени шеесет луѓе од ова место. Сите беа поранешни борци на ЕЛАС.*

- *Па зошто тогаш ја доведоа да сведочи во полза на грчката влада?*

- *Не знам ни јас. Можеби ја уцениле? Или ѝ се заканиле. Којзнае што ќе каже...*

- *Вториот мој син - продолжи старицата - во 1945 година беше повикан во војска на Крит, каде сè уште се наоѓа бидејќи е распореден во џандармеријата.*

- *А каде е вашиот трет син? – праша Халикос (претставник на грчката влада, забелешка од приредувачот).*

Старицата се сврте немоќно околу себе:

- *Не знам господине. Господ нека го поживее. Сите мои деца беа убави и добри.*

- *А кога замина? Размисли добро. Се заколна дека ќе ја зборуваш вистината.*

- *Не знам.*

- *Овде пишува дека заминал од дома во септември... Каде заминал?*

Старицата одвај чујно одговори:

- *Немојте да ми ги убиете живите синови. Оставете ме да си го жалам само мртвиот.*

Тогаш крена рака советскиот делегат Граур:

- *Колку синови ѝ се убиени? Зошто никој ништо не ни објаснува нам? Така не може да се работи... Ни доведуваат жена, а ние ништо не знаеме.*

Почна дискусија која ја прекина добро информираниот Халикос:

- Убиен е само нејзиниот најстар син. Вториот е на Крит во служба на кралот, а третиот, спрема сигурни податоци, е побегнат кај бандитите на Маркос и тоа уште пред убиството на Костас, неговиот најстар брат... Јасно е дека старицата се плаши за него да не му се случи некоја несреќа. И сами гледате дека е премногу уплашена.

За тоа време Евангелија Василиу, стуткана на столчето, со главата на колената, повторуваше тивко и беспомошно:

- Не убивајте ми ги децата. Сè што сакате ќе ви кажам.

- Кој ви го отепа синот и кога? – ја праша Граур. Таа се сврте и погледна кон вратата:

- Дојдоа ноќе, беа мнозина. Го повикаа да излезе и го заклаа веднаш откако излезе од дома.

- Кои беа тие луѓе? Имаа ли униформи?

- Беше ноќ синко, кој ќе знае. Знаам дека не беа наши.

- Што значи тоа „наши“? – праша Халикос.

- Наши, овдешни луѓе... – промрмори таа.

Настана напната атмосфера во емпоријата. Старицата наеднаш замолчи, а Халикос љубезно се обрати кон делегатите:

- Таа под „наши“ ги подразбира овдешните вооружени луѓе, т.е. овдешната полиција, џандармерија и војска. Таа сака да каже дека органите на власта не го убиле нејзиниот син и со тоа убедливо демантира сè што своевремено објави „Ризоспастис“ – дека наводно „бил извршен масакр врз демократските жители на почетокот на октомври

1946 година“. Жената јасно кажа дека тоа не го извршиле „нашите“, т.е. ниту нашите џандари, ниту нашите цивили (...).

Халикос се сврте директно кон Евангелија:

- Кој го уби вашиот син?... Не плаши се, кажи ни слободно.

Старицата се мачеше во себе. Овој пат долго молчеше, а Гркот навалуваше искажувајќи утешни зборови со заканувачки глас на полициски иследник:

- Зборувај! Ти се наоѓаш пред Меѓународна комисија на Советот за безбедност. Ова не е ниту суд, ниту полиција. Никој нема да те уапси. Кажи слободно кој го уби.

- А мојот син? – праша таа загрижено.

- Остави го сега него. Те прашувам, за најстариот син Костас. Ти рече дека тој не се занимавал со политика откако се вратил од шумата и дека се смирил. Се дистанцирал од поранешните другари и станал чесен човек, така ли е? Затоа ли го убија комунистите припадници на ЕЛАС? Затоа што е оддалечил од нив. – навали Халикос со озарени очи.

- Тој немаше среќа... промрмори таа.

- Господине претседател – се сврте Халикос кон делегатите – оваа жена е исплашена. Таа се плаши да ја каже вистината, Кога би можеле да го гарантираме животот на нејзиниот помлад син, кој лекомислено побегнал кај бандитите, сигурен сум дека ќе ни ги кажеше имињата на убијците, бидејќи таа ги знае. Така ли е?

Старицата ништо не одговори.

Потоа зеде збор советскиот претставник:

- Со кого се дружеше вашиот син во последно време?

- Пред да му се случи тоа беше со своите другари. Тие го испратија до дома, а тој ги покани да влезат и тие влегоа.

Евангелија почна да плаче.

- Ги познаваатте ли?

- Како не ги знаев? И нив ги убија. А по војната заедно се вратија со Костас од шумата.

- А дали доаѓаа кај вас некои луѓе овие денови... вчера или завчера?

- За тоа не смеам да зборувам... Така ми рекоа...

- Ги познавате ли нив?

- Не знам... – одговори таа со тивок глас.

- Дали се овдешни од градот?

- Да.

Сите погледнаа во неа, но нејзините очи останаа изгаснати.

- А како беа облечени? Како цивили ли?

- Не. – одговори старицата, а потоа се стресе и ја наведна главата.

- Дали ве посетија џандарите?

Прашањето ја изненади. Дури сега Евангелија сфати во каква опасност се наоѓа нејзиниот син, оној што е на Крит.

- Господине, мојот син е кај нив и затоа не можам ништо да кажам.

- Вашиот син кој е на Крит?

- Да. – одговори таа нечујно... Можеби кажав нешто што не треба...

- Можете ли да ни кажете што ви рекоа? Дали ви го спомнаа вашиот син на Крит?

- Да.

- Сигурно ви рекле дека не смеете да кажете кој го убил Костас бидејќи ќе настрада вашиот син на Крит.

Евангелија седна на столот кажувајќи немоќно:

- Значи вие знаете...

Наеднаш се сепна уплашена од испрашувањето на советскиот претставник, кој знаеше сè и си играше со животот на нејзиниот син:

- Можеби реков нешто што не треба... Вие сте учени луѓе... Гревота е да си играте со животот на децата и со срцето на мајката.

- Благодарам мајко. Простете ми што бев суров, но и вие не би дозволиле врз споменот на вашиот син да плукаат тие што го убиле. Тие сакаат да го прикажат како предавник и од тоа да донесат заклучок...

- Каков заклучок? – праша изненадено старицата.

- Дека вашиот син го убиле партизаните, неговите другари.

- Кој го вели тоа? – се исправи старицата, овој пат очигледно гневна. – Тоа не е вистина! Него го убија џандарите! Па одозгора и лажат. Тие никогаш не го сакаа, дури ни пред војната... А неговите другари секогаш го сакаа Костас. Овде пред вратата е еден од неговите убијци... Мојот син не беше предавник и тоа никој не смее да го каже! Тој беше горд човек и ги сакаше своите. Такви се моите синови. Чисти луѓе и горди... – потоа продолжи низ шепот – Ќе ми го убијат

средниот син, оној што е на Крит, преку морето. Од шумата синовите секогаш се враќаат, но морето ги проголтава. Но, како да дозволам да му го навредуваат братот? Тој најмногу го сакаше, иако е сега џандар преку морето.... Јас како мајка ги сакам само моите два живи сина и за нив сè ќе направам. И затоа, за да останат живи, нема да кажам кој го уби син ми бидејќи и сидовите слушаат, а убиецот сега е пред вратата.

- Предлагам овој сведок да не биде земен во предвид. За време на испрашувањето таа даде два спротивставени искази. – рече претставникот на Сирија.

- Јас сметам – рече советскиот претставник Граур – дека претседателот треба да ѝ се заблагодари од името на сите нас на храбрата мајка која стои овде пред нас сама и црна. Не е лесно секогаш да се каже вистината и треба да се покаже разбирање кон мајките кои овде сè уште страдаат. Но, таа сепак ја кажа вистината затоа што потешко го поднесе навредувањето на мртвиот син, отколку смртта на живиот. И затоа го молам претседателот да ѝ се заблагодари на Евангелија Василиу за нејзината храброст и племенитост и молам таа благодарност да биде внесена во записникот на овој состанок.

- Што се однесува до заблагодарувањето мислам дека никој нема да има ништо против. Ви благодарам. Можете да си одите. – рече претседателот генерал Делвоа, не знаејќи дека со тоа им се заблагодарува на сите мајки кои родиле борци за слобода.

***Стигнувањето во Шатиста (Сачишта),
заминувањето и престојот на ослободената
територија***

Предвечер стигнавме во Шатиста, мало планинско гратче, сместено околу манастирот чии свона не престануваа да свонат.

И повторно децата мавтаа со знаменцата, додека тројца полициски агенти од прозорецот на префектурата наизменично викаа:

- Смрт на Бугарите! Одете си Бугари! Смрт на бандитите! (...).

Ројан, кој ја одржуваше врската со новинарите не собра нас новинарите и ни рече:

- Овдешниот генерал на грчката дивизија го повикал Лунд и му рекол, цитирам: Јас утре почнувам офанзива. Не можете да одите кај Маркос, не може да одите во таква авантура, па поради ваша безбедност ви советувам да се откажете од вашето патување во сигурна смрт. По ова Лунд одржа состанок на кој категорично е одлучено сепак да го направиме она што ни го забрануваат. Заминуваме утре во 07.00 часот. (...)

Утредента во гимназијата владееше онаа неорганизирана живост карактеристична за сите наши поаѓања. Луѓето трчкаа на сите страни, се судираа, се враќаа, ја менуваа насоката, застануваа и пак тргнуваа.. Лунд, сигурен во себе, заповеда со својот мирен авторитативен глас:

- Влегувајте во возилата!

Вревата спласна, а потоа и сосема исчезна. Лунд, заедно со генералот Делвоа влегоа во првото возило.

Возевме по лоши патишта. На една кривина возачот застана поради дефект на колата. Лево од патот, помеѓу куп камења, седеа крај запален оган неколку војници, кои загрнати со ќебиња се грееја на огнот. Изгледаа бедно и жалосно, небричени и извалкани. Во изгужваните англиски униформи, повеќе личеа на чергари отколку на војници кои почнале „решавачка офанзива“. Возачот го поправи дефектот и даде гас за да ја стигне колоната која ни побегна најмалку четири километри.

Колоната застана на една раскрсница. Лунд излезе и праша двајца селани кои пасеа овци крај патот.

- *Има ли партизани во близина?*

- *Насекаде ги има.* – одговори помладиот селанец – Веќе три дена се во Герман, овде десно.

- *Какви се партизаните? Добри ли се?* - праша Нури.

- *Војната за никого не е добра господине.*

- *Ја напаѓаат ли војската на кралот?*

- *Да, војската се плаши од нив, а партизаните ни ноќе не се плашат.* – одговори селанецот.

- *Ајде сите во возилата.* – нареди Лунд, по што тргнавме во насока кон Вогацикон.

Таму никој не нè пречека. Војниците построени крај јарболот го креваа знамето. Ги имаше околу стотина. Локалните жители исто така двапати дневно мораа да присуствуваат на оваа церемонија. Ние останавме во возилата. По церемонијата војниците се собраа околу нас, додека офицерите заминаа на состанок. Еден од џандарите почна да се фали со жестоки зборови (кои ни

беа преведувани од русокос преведувач) за неговите „херојски дела“ против „словено-партизанските бандити“.

По ова го прашав русокосиот преведувач од кога е мобилизиран во војската, а тој ми рече:

- *За жал веќе втора недела... А Вие од каде сте? Од Франција?*

- *Не јас сум Југословен.* – му реков.

Неговото лице се озари, по што тивко ми рече:

- *Каква среќа! Јас бев офицер на ЕЛАС, се викам Апостолос. Инаку сум професор по математика. Уште ноква или најдоцна утредента ќе ве префрлам кај нашите.*

Во мигот сфатив дека не е провокатор. Едноставно тие во секој Југословен гледаа Титов човек и безрезервно му се доверуваа. Веднаш го прашав за партизаните, а тој ми тивко рече :

- *Ги има многу. Сите ридови што ги гледате околу нас се на слободна територија. По патот може да се оди уште дваесетина километри, потоа е нивна територија. Наскоро и јас заминувам кај нив.*

- *А офанзивата?* – го прашав.

- *Каква офанзива?* – се зачуди тој – *Само се врши концентрација на војска во западна Македонија и Тесалија, но нема никаква поголема акција.*

- *А војниците по патиштата?*

- *Тие се поставени поради вас. Партизаните се симнуваат на патиштата и ги уништуваат камионите и воените возила. Синоќа ни јавија од Шатиста во текот на денешниот ден да поставиме војска крај патиштата за да добиете впечаток дека*

овде нема партизани. А всушност овие војници се тресат од страв.

По четири часа повторно тргнавме.

(...)

Зад кривината пред нас се појави долина со село во подножјето на ридот. Јоанис извика:

- Погледнете куки... Еве ги нашите.

Крај селото видовме построена десетина. Нејзините борци стоеја вооружени и облечени како партизани со оружје и алишта од секакво потекло. Многу убава партизанка со тенка половина, облечена во англиска воена униформа и англиска машинка во рацете, прва ми се обрати. Јас ѝ ја покажав мојата новинарска легитимација и кога виде дека сум Југословен, радост ѝ го облеа лицето:

- Твојот другар веќе е во селото. Сите го бакнуваат, но ако зборуваме цело време по нашински реакционерите во вашата придружба ќе помислат дека и ние сме дојдени од Југославија, а ние сме овдешни, егејци.

- Од каде сте? – ја прашав.

-Од Нестром, сте слушнале ли? Триста партизани дадовме на ЕЛАС, а сега сто и дваесет на Маркос, но сè уште не сме ослободени.

Васвос (Грк кој знаеше по нешто бугарски) ѝ пријде задишан:

- Српски ли збориш?

- Не српски, ама се разбираме. – му одговори љубезно таа – Ние сме Славо-Македонци, а ти Бугарин ли си?

- *Охи.* - одговори навредено Васвос и ја покажа својата легитимација.

Да можев, ридовите ќе ги прегрнев и цврсто ќе ги припиев врз моите гради. Дури сега ми стана јасно дека се наоѓам во онаа Егејска Македонија за чии страдања имам пишувано. Две години го прогонуваа, апсеа, судеа, тепаа и убиваа нејзиниот народ. Сега тој народ се бори, а што друго треба да прави?

Гледав во десетината пред мене, облечени кој во опинци, кој во гумени чизми, кој во англиски цокули или градски плитки чевли... Имаа секакви пушки - од мали карабинерки, германски маузери до англиски и американски, но сите различни.

Амудара е сиромашно село стуткано на мало плато, но народот, децата, момчињата, младите девојки и повозрасните и нивните огрубени жени – сите ги беа облекле своите најубави празнични алишта. Носеа паролите испишани врз картони во кои бараа независност, демократија, влада на ЕАМ и амнестија. Мажите извикуваа: *Не сакаме втора окупација! Нека си одат Англичаните!*, а жените викаа: *Сакаме амнестија и влада на ЕАМ!*

Новинарите Грци неуморно запишуваа. Жермен веќе држеше мало дете во рацете, а неговата баба, бришејќи си ги солзите, ми прозбори на македонски:

- *Слушнав за Скопје, никогаш таму не било толку весело...*

Потоа си ги бришеше очите, додека нејзиниот човек, селскиот пекар, трудејќи се и самиот да не се расплаче, со сериозен тон повторуваше:

- Не плачи, срамота е. Што ќе си помислат за нас луѓето на Тито... Кој плаче на празници?

Јас им зборував за Скопје, највеселиот југословенски град, а тој додаде:

- Навечер кога минувале низ улиците се слушале само песна и смеење... Така треба да биде. Таму за прв пат се создаде македонска држава.

Околу Јоанис, кој како да се навикна на слободата, се собра голема група луѓе кои со воодушевување го слушаа својот другар новинар од окупираната територија, кој умешно им објаснуваше за сè што го прашуваа.

Роби поставуваше поинакви прашања:

- Од кога сте слободни? И до кога мислите дека ќе потрае ова? Ви вршат ли терор? Ве мачат ли партизаните? Ве ограбуваат ли?

- Кого да ограбуваат? – му одговорија неколкумина изненадено – Нас ли да не ограбуваат партизаните? Тоа е како самиот себе да се ограбуваш, исто како да крадеш од едниот свој џеб за да ставаш во другиот.

Дојде и Јоанис, кој не можеше да се воздржи:

-...Ова село е слободно цели шест месеци. Тоа значи дека Демократската армија располага со сили кои се способни да се спротивстават на секој обид за пробив на непријателот... Кралскиот генералштаб немаше да толерира слободна територија ако можеше да ја ликвидира. Значи – не може.

Тогаш Валтер (западен новинар, забелешка на приредувачот) војнички го поздравил Јоанис и му рече:

- Благодарам, но јас ги почитувам само фактите.

Јоанис иронично му возвратил:

- Ја прифаќам оваа Ваша изјава само доколку претставува критика на написите што во последно време ги објавивте.

- Зарем мислите дека во нив сум ширел пропаганда?

- Полошо и од пропаганда. Вистински масакр на вистината.

- На што конкретно мислите?

- Вие напишавте дека Југославија, од разбирливи причини, како што рековте, го преувеличува прашањето на егејските Македонци. Тие „разбирливи причини“ според вас претставуваат „целосно недоказана претензија на Југославија кон вардарската долина, вклучително и Солун“. Така ли е?

- Но, дозволете...

- Дозволете ми прво Вие мене да Ве цитирам до крај. Вие тврдите дека сте ја обиколиле цела Егејска Македонија и дека никаде не сте наишле на компактни групи Словени. Потоа напишавте дека приказните за прогонот на Словените се обични измислици. Така ли е? Напишавте дека „божемните прогони и терор претставувале „плод на фантазијата на југословенските анексионисти.“ Но, овој Ваш напис е датиран на 2 март, а Вие сте стигнале во Солун на 1 март со авион од Атина. Бевте во Солун и на 2 март, па одговорете ми кога стигнавте да ја посетите цела Егејска Македонија за само еден неполн ден? Гледате дека Амудара е населена исклучиво со Словени. Тие со своите другари од Југославија се разбираат на својот јазик. И децата и старите. Овде живеат 600 луѓе. А одовде до Костур и оттаму до Лерин сите села се

словенски. Компактни словенски села има дури до Солун. Ако сакате Ви стојам на располагање за една професионална екскурзија по Егејска Македонија, откако ќе заврши ова. Се согласувате ли?

- Драго ми е што толку внимателно и критички ги читате моите написи. Но, навистина сега мора да одам кај Лунд за да видам што има ново.

Истиот миг Лунд ја крена раката нагоре.

- Гледате ли? Ќе мора во некоја друга прилика да го продолжиме нашиот исклучително интересен и поучен разговор. – рече Валтер.

Лунд рече:

- Треба да одиме пеш три часа до следното село. Таму малку ќе се одмориме, па ќе го продолжиме патот до местото каде ќе го сретнеме генерал Маркос.

- Дојди да те запознаам со еден прекрасен другар од ОК на ЕАМ. Ова овде е најдобриот дел од Македонскиот народ. Колку само ве сакаат вас. Колку се горди и борбени. – ми рече Јоанис и продолжи - Исто како што за време на војната на ЕЛАС, така и сега на Демократската армија Словените го дадоа најдоброто што го имаа. Видов остатоци од изгорени куќи кои кралските џандари ги запалиле пред осум месеци.... Дали знаеш дека тие имаат и свој весник на шапирограф? Пишуваат на македонски јазик. Отворија и свое училиште. Сите ги учат буквите. Штета што овде нема да останеме подолго. Утре ќе им гостува театарска партизанска група. Значи ова е целосно слободна територија, а оние таму мрморат за некаква офанзива...

(...)

Нури ме чекаше пред селото сиот пресрекен.

- Ова е второ слободно село. Тоа значи дека дваесетте километри кои ги делат двете села претставуваат радиус од 40 километри слободна територија.

Селото Аспроклиса исто така е населено со Славо-Македонци, како и целиот костурски крај. Стаматос, секретарот на ЕАМ со издолжено лице, стоеше настрана и разговараше тивко со неколку високи и развиени момчиња од селото. Еден од нив повика две девојки во чисти бели фустани и со црвени марами на главите. Тие дојдоа кај него, зборувајќи му со своите пискливи гласови. Еден дел од членовите на делегацијата веднаш седнаа на триножните столчиња во малата емпорија. Изморени и небричени тие алчно ги голтаа колбасите, киселото млеко, медот, сувите риби и јајца – сè што имаше за јадење во селската бакалница. (...)

Надвор Стаматос, заедно со одборниците, правеа план каде кого да го сместат. Меѓу себе зборуваа на македонски (...) Куќата во која бевме сместени беше на кат. Долу беа кујната и трпезаријата, предвидени за празници и свечености. Горе имаше четири спални, од кои една, како и во секоја куќа во Егејска Македонија, била определна за гости. Домаќинката беше крупна, силна и полна жена облечена во чист бел фустан. Иако беше бремена во последниот месец, таа итро работеше.

Стаматос ги внесе своите двајца другари кои седнаа на ниските триножни столчиња. Од некаде се појави грчка ракија од анис и три чашки. Домаќинката ни стави во чашките, но таа самата не сакаше да се напие.

Пред шест месеци џандарите го одвеле мажот ѝ, заедно со уште 20 луѓе од Аспроклиса. Тоа било нивното последно злосторство затоа што по два дена селото било ослободено. Почнало да работи и училиштето, девојчето веќе ги знаело сите букви, а домаќинката штотуку почнала да ги учи.

Другарите Македонци исто така се снебиваа да вечераат со нас. Но, на покана од Нури, конечно попуштија и заедно со нас седнаа да јадат. Веднаш откако заминаа, ние заспавме.

Од Аспроклиса до Кастанофито и Могила

На плоштадот наголемо се вршеа подготовки за поаѓање. Група новинари, не чекајќи ги сите делегати, појдоа кон селото Кастанофито, местото каде требало, да се состанеме со генерал Маркос... Уште од самото поаѓање брзавме за време на сите три часа марш, секој сакаше да јави на својот весник дека прв разговарал со генерал Маркос и дека тој не е измислена личност.

(...)

Набргу се појави Кастанофито на другата страна на брегот. Тоа беше густо село со бели куќи кои сиркаа зад разлистаните дабови. Поминавме крај група построени партизанки кои по командата на својот водник нè поздравуваја со кренати пушки пред градите.

Кастанофито уште од востанието во 1943 година неколку пати било палено. На плоштадот имаше народ и од околните села. Мажите пееја потпрени на своите долги овчарски стапови. Најголем дел од нив беа

облечени во памучни панталони и тенки кратки капути речиси излитени.

На дното од дворот имаше зграда од груб необработен камен, а на дрвениот балкон се виореше грчкото знаме. Од врвот на дрвените скалила љубопитно нè гледаше партизанка со шмајзер. Таа нè пропушти да влеземе, тргнувајќи ни се од патот. Влеговме во собата. На нејзиното дно имаше маса со ќилим врз неа и ниски дрвени столчиња. Поради недостиг на столови, некои седнаа на подот. Еден млад партизан стави на масите две шишиња со вода и една чаша. Имаше зелени очи и нежна кожа.

- *Како се викаш?* – го праша г-ѓа Сокрис (новинарка од Велика Британија, з. м.).

- *Атанас Климас.* – гласно одговори курирот.

- *Дали си Грк или си од овде?*

- *Јас сум Славо-Македонец, од Костурско.*

- *Од кога стана бандит? Сосила ли те зедоа?*

Атанас гневно погледна во новинарката:

- *Мене? Мене ми го отепаа братот и затоа излегов.*

- *Кој ти го отепа братот?*

- *Се знае кои се убијците... Кралот и Черчил... Кој друг?*

Англиските и американските новинари почнаа неприродно да се смеат. Валтер го праша:

- *Лично кралот ли ти го уби братот? А Черчил му помагал?*

- *Да, кралот и неговите слуги. Најодговорен за убиствата е оној што издава наредби.* – мирно им одговори Атанас.

- *Колку години имаш?*

- *Петнаесет.* – одговори гордо курирот.

- *Имаш ли учествувано во борбите?*

- *Да, веќе осум пати.*

- *Дали имаш некого убиено?* – го праша г-ѓа Сокрис.

- *Тој се бори против убијците.* – се вмеша Жермен.

Во тој миг се слушна непознат длабок решителен глас. Сите се свртеа кон вратата на која се појави слабичок офицер на Демократската армија:

- *Петнаесет години има тој. Но, имаме и помлади борци. Ним повеќе им одговараат дрвени пушки отколку шмајзери. Но, кој може да си игра во време кога наоколу има крв?* – рече тој и го погали Атанас по главата, па продолжи - *Нему џандарите му го убија братот летото 1945 година. А зошто? Тој се борел против Германците, но за владата тоа било грев.*

- *Вие ли сте Маркос?* – праша Роби.

- *Не, јас сум Георгиос Јанулис, командант на одредот на Демократската армија на Грамос.. Врховниот командант генерал Маркос сè уште не е дојден. Но, ќе дојде секој миг ако сте така договорени господа делегати. Тој секогаш доаѓа на време.*

- *Значи Вие сте Јанулис? Знаете ли дека во Солун Ве спомнуваа сведоците на грчката влада? Знаете ли дека Вашата глава е уценета?* – праша Роби. (...)

- *Дали според Вас Англичаните се исти како германските фашисти? Зарем и Англичаните не се бореа за слобода?* – праша Валтер.

- *Тие не се бореа за нашата слобода, но јас не ги спомнав Англичаните како Вие што го направите тоа. Јас го имам предвид само генералот Викхем, на кого*

можам да додадам уште десетина имиња. Но, нив треба да ги издвоиме од англискиот народ, кој во најголем дел е демократски определен. Вие сакате да се лизгате вешто во склад со вашата политика, а јас, со Ваша дозвола, би сакал да Ве запознам со работи кои доста добро ги познавам. На пример за теророт над словенското малцинство.

- Во ред, за автономизмот. Се согласувам.

- Не знам со што се согласувате Вие, но јас како Грк се срамам да зборувам за теророт над Словените во Егејска Македонија и затоа станав со оружје да се борам против тој ужас. Она што тие храбри луѓе го претрпеа по Варкиза ги надминува сверствата на Германците. Низ четирите села низ кои поминавте синоќа и утринава, за една година се убиени 22 мажи и 8 жени. Уапсени се и тепани 73 лица. Запалени се 29 куќи. На островите се наоѓаат 252 мажи и 72 жени. Тоа за вас се само бројки господине, но јас го познавав секој човек од тие бројки. Ги познавав сестрите Ана и Елена. Тоа беа храбри девојки, обете русокоси, две другарки, желни за слобода... Обете ги заклаа... Не можам, а да не ги замислам нивните лица во мигот кога луѓето на Коларос им заривале нож во нивните момински бели вратови. Ана сигурно ги гледала кротко, тажно, а можеби и зачудено. Таа секогаш изгледаше како постојано да се чуди... Но, Елена која беше енергична и ведра сигурно им викала: „Убијци!“ Сигурно ги гребела и касала, обидувајќи се да се одбрани... И таа постојано ми излегува пред очи, како и секоја од осумте жени и секој од 22-та мажи.. За секој од нив можам да кажам каков беше во борбата, каков на работа и кој колку

беше подготвен да се жртвува себеси за слободата која треба да ни припадне на сите нас...

- Ова е навистина возбудливо. – одговори Валтер – Кажете ми каков е Вашиот однос кон ЕАМ. Штом не сте комунист, Вие сте припадник на ЕАМ, а тоа горедолу е исто. Паролите кои ги користи Демократската армија всушност се познати пароли на ЕАМ. Постои ли договор помеѓу нив?

Јанулис го погледна со презир:

- Ние не сме членови на ЕАМ, ние сме борци на Демократската армија и ние не поставуваме никакви политички ограничувања кон оние кои ни приоѓаат доколку сакаат со оружје да се борат за нашите барања. Но, точно е дека нашите пароли се слични со паролите на ЕАМ.

Валтер повторно праша:

- Ве прашав нешто во врска со Македонија. Всушност мене ме интересира каква е состојбата со автономизмот во Македонија. Дали организацијата НОФ за која се зборува на секој состанок на Анкетната комисија, навистина е толку мокна?

- Славо-Македонците се закитија со слава во сите борби што ги водеше нашиот народ. Тие пролеаја толку крв што сега имаат право да бараат рамноправност. А ние Грците, кои се боревме заедно со нив восхитувајќи се на нивното јунаштво, денес имаме должност да им го признаеме тоа право, среќни што еден ден во демократска Грција, каква што заеднички ја бараме, ќе има место за сите кои ќе сакаат заедно со нас да го продолжат животот во слобода по седумгодишното менување на три

окупации без престанок: италијанската, германската и англиската... Но, тоа не е автономизам! Кај нас има малку автономисти и сите тие се компромитираа за време на првата окупација. Тие се компромитираа во очите на народот, а не кај владата. Изгледа чудно што токму Англичаните го поддржуваат автономизмот. Но, тоа е така. Тоа е една фикс-идеја на англиските агенти уште од 1943 година.

(...)

По ручекот заминав со Жермен, Нури и Јоанис во селцето Могила на три километри од штабот на Јанулис. Домаќинот беше Македонец, небричен и со коси очи и тој нè пречека на чорапи на скалите од својата куќа. Околу него имаше многу деца. Тој ни одржа говор и тоа на црковнословенски јазик на „јазикот на прататковците Кирил и Методија“. По говорот Петар нè покани во неговата соба. Тој порано работел во Огнената земја и во Австралија, Германија и Абисинија, а ги познавал и Индија и Кина, но на крајот се вратил овде. Откако се напивме по една чашка грчка ракија од анис, се вративме во штабот. Со нас појде и Петар за да го види својот „врховен командант“.

- Иако сум цивил, јас само него го признавам.

На полето пред црквата се играше оро. Милер (претставник од САД) рече:

- Сите овие кои играат оро, нема да издржат уште долго. Мене како човек ми е жал што прерано ќе загинат, но така е. Човек треба да биде паметен и да ги сфати интересите на човештвото како целина.

На ова Петар (кој знаеше англиски) му одговори:

- Полковнику, ние овде сме планински народ и горди луѓе и ова не е наше прво востание. Сте слушнале ли за Илинден? Тогаш се кренавме против султанот. Голема сила беше тој, а ние бевме сами. Но, се кренавме и удривме. А сега? Не сме сами. Имаме сојузници насекаде во светот, дури и во Америка, мислам на народот кој не може да ни биде непријател нам кои се бориме за слобода...

Разговорите со борците на ДАГ Лабринос, Геџос и Панајотис, кои дошле на разговор со членовите на Анкетната комисија додека го чекаат појавувањето на генерал Маркос

(...)

Ламбринос се сврте кон Жермен и му рече:

- Седумдесет посто од борците на Демократската армија се младинци... Ке ви зборувам за Леринскиот округ каде има 106 села. Таму, веднаш по Варкиза, беа уапсени 3.500 луѓе припадници на ЕЛАС. Тие денови ни убија четворица другари, 580 ги испратија на островите... На 29 март 1945 напладне другарот Папајоанис се враќаше дома. Го сретнав во алејата и продолжив со него.. Се раздвоивме кај аголот. Не направив ни дваесет чекори кога се сетив дека нешто забораив да му кажам во врска со попладневниот состанок на комитетот. Го видов како под костените оди по алејата и мавта со рацете. Само што посакав да го повикам, едно слабо русокосо момче, му пријде извади револвер и минувајќи крај него

го застрела двапати. Го препознав убиецот. Тоа беше Хитос Параскеви од Вена. Папајоанис падна, а јас се стрчав по момчето, но тројца џандари ме фатија и ме задржаа: божем ме легитимираа, ме прашуваа кој сум, од каде сум... Во меѓувреме убиецот Параскеви исчезна. Така беше кај нас. Сарандула Пападопулу, пионерка, девојче од 13 години, ја уапсија во мај 1945 година. Џандарите прво ја тепаа, а потоа ја мачеа како што ги мачеа комунистите: со пендреци, боксери, воловски жили, шпици под ноктите. На крајот поручникот Делијанис, бесен поради тоа што таа не кажува каде ѝ се родителите, ѝ ја скрши кревката рака преку своето влакнесто голо колено.. Потоа ја газеше, но малата Сарандула, љубезно црномуресто девојче, не сакаше да каже каде ѝ се родителите кои беа осомничени за убиството на еден предавник. Ја фрлија во затвор на бетонски под и по една недела девојчето почина... Деспина и Аницис Кевреки беа мачени со струја за да ја предадат илегалната печатница. Но, тие не ја предадоа и беа убиени. Другарот Вирон Хаџи го убија во Ксениомер. Другарката Христина Кјатипи од селото Алино ја силуваа и ја обесија со главата надолу со бајонетот забоден до дршката во нејзиното осквернавено девојчинство. Ја симнавме мртва од дивата круша додека роеви црни мушички излегуваа од нејзиното тело. Десет епонитки од Агио Пантелејмон беа силувани и тепани, а потоа врзани со каиши во стругарницата... Деспотос кој беше млад работник во стругарницата жив го исекоа со пили по должина, додека неговата бремена жена со пили ја исекоа од главата до стомакот на три дела.

- *Доста!* - извика Нури со тежок глас – *Не можам веќе да ја слушам вашата морничава историја. Стомакот ми се крева кога ги слушам вашите приказни. Во нив само вас ве тепаат и убиваат. Доста веќе еднаш со пролевањето на вашата крв која ја чувствувам како моја. Но, истовремено чувствувам дека насекаде во светот поминаа времињата кога од младинците се бараше само да ги стискаат забите и молкум да паѓаат на патот што треба да доведе до слободата. Зошто не удриете и вие по нив? Удрите ги толку силно што забите ќе им ги скршите на парчиња и засекогаш ќе им мине навиката преку насилна смрт да ги отргнуваат народите од својата слобода...*

На ова Ламбронис одговори:

- *Ако не им возвратевме, сега немаше да нè има овде и во половина ослободена Грција. Ние прво молчевме и трпевме, а тие колеа, жарееа и палеа... Но, кога нашата сила, стегната до крајни граници, незадржливо се урна кон нив, таква експлозија на гнев никој дотогаш не беше видел. За 20 дена ги ликвидиравме сите банди по планините, а за две недели разоружавме 780 фашисти во 50 села на леринската околина. Оваа територија ја ослободивме во еден здив. Фашистите беа малку и сега народот повторно слободно дише. И веднаш потоа почна да се организира Демократската армија.*

- *Нешто сакав да ве прашам. – рече Жермен замислено – Вие имате армија која има создадено слободна територија, но на окупираната територија живеат приврзаници на слободата, ваши другари, кои и натаму се изложени на прогон. Како ги штитите*

нив? Со други зборови какви се перспективите на развојот на Демократската армија? Дали ги повикувате вашите другари на окупираната територија да формираат единици и да се борат таму на свој терен или ги повикувате да доаѓаат кај вас?

- Нашата армија е создадена како одбрана против теророт... Тој терор расте, а со него расте и нашата народна армија.. Другарите кои постојано престојуваат и работат во окупираната територија не знаат многу за нашата армија, но ние кога понекогаш одиме кај нив им велíme дека ако се најдат во опасност треба да појдат кај Маркос.

15 март. Могила – Кастанофито – Могила

Петар нè разбуди со кафе и предвоени цигари од неговите „резерви за црни денови“.

По целиот пат до Кастанофито минувавме крај поголеми групи луѓе од подалечните села, кои носејќи раширени транспаренти, пееја:

*Во борба, во борба, во борба,
Македонски народе, народе...*

Момчињата и девојките од Хилиодендрон газеа цврсто речиси војнички и пееја со жар. Нивното село во рамницата било заградено со жица, но тие, наспроти заканите од началникот дека ќе ги запали, излегле кришум во ноќта и сега стигнаа пред Кастанофито за да предадат на Поткомисијата меморандум во кој во детали опишале сè што се прави со нив. Сите беа решени да останат во војска, горди што токму тие се првите партизани од ова село.

- Се надевам дека нема да задоцните. - ми рече едно од момчињата.

- Нема, не плашете се.

- Како да не се плашиме? Ако си замине комисијата, светот нема да дознае за она што го запишавме. Грабежот што го прават со помошта од УРНА. Ни ги зедеа парите, а ништо не ни дадоа затоа што лани не сакавме да гласаме. А зошто да гласаме? Ако не ми даваат да бирам, нема ни да гласам. Тоа е мое право... А она за УНРА е само на почетокот од сето она што го запишавме. Потоа следуваат сите неправди што ги правеа запишани по ред. Прво одведеа дваесетмина на островите, а потоа осуммина во затвор. Пред тоа го убија Атанас Филипополис, најдобриот младинец во нашето село каков немаше во цела Грција. Сега на комисијата ќе ѝ го предадеме сето тоа, а ако нема фајде, цел Хилиодендрон и целата рамница ќе појдат по нас во планините како вистинска војска.

Понатаму наидовме на група од Нестром, големо неослободено село на самиот пат. Една девојка, постојано истрчуваше пред групата и ги повикуваше да побрзаат.

- Зошто ги тераш да побрзаат? Ве бркаат ли тенкови? – ја праша Жермен.

- Ни рекоа дека комисијата сака да побегне, а треба по секоја цена да слушне што имаме да им кажеме.

Се зачудив од каде им е таа информација? Кој им ја кажал? Комисијата го чекаше генерал Маркос, кој можеби веќе има стигнато. Жермен ја праша:

- Зошто токму Нестром треба да го предаде својот меморандум?

- Зарем немаш слушнато за Нестром? – го праша зачудено таа и продолжи – Од 800 куќи, колку што имаше селото, само уште 45 останаа целосни. Ние бевме палени од седум непријателски војски. На ЕЛАС дадовме 350 борци, а уште толку чекаа во резерва. Сто и дваесет наши најдобри епонити се наоѓаат во Демократската армија, иако сè уште не сме ослободени. Лошо е што сме на крстопат помеѓу два патишта, инаку први ќе бевме ослободени такви какви што сме...

- А какви сте вие? – ја праша Жермен.

- Ние сме најдобро село во цела Грција. Си слушал ли за Махи Андромахи?

- Мислиш на онаа девојка која со три пушки се пријавила во Армијата?

- Да, таа ми е сестра. Сите сме како неа, а од денес ќе имаме можност и да се докажеме.

Дезинформациите за Маркос. Извештаи за битките добиени од страна на ДАГ

Јанулис беше во зградата на штабот и откако го виде Жермен, нè вовеле во собата на катот. (...)

- Знаеш ли – му рече Жермен на Јанулис – дека народот зборува оти Комисијата се подготвувала на побегне. Од каде пак сега тоа?

Јанулис ги крена рамената и се сврте со раширени раце:

- Слушнав, по ѓаволите. Но и самото нејзино доаѓање овде е успех. Сепак, Маркос е далеку. Ноќеска јавав два часа и разговарав телефонски со Главниот штаб за Македонија. Другарите ми рекоа да ја задржам Комисијата. Кикицас, заменикот на Маркос веќе е тргнат наваму. А и Комисијата дојде неочекувано. Дури вчера попладне ни јавија од Герме дека доаѓа Комисија за да се сретне со генерал Маркос. Тоа не го очекувавме...

- Далеку ли е генерал Маркос?

- Им предложив да се преселиме барем пет часа во насока на југоисток, но тие не се согласија. А јас не смеам да им кажам дека Маркос е на Атика, на 700 километри одовде и дека ако почекаат само уште два дена ќе можат да се сретнат само со Кикицас.

(...)

Низ тесните улици на Кастанофито се спуштав со Ахилеоцес Папаефтимииос во селото Като Периволи кое има педесетина куќи. Папаефтимииос беше командант на бригада полн со енергија.

Влеговме во чиста куќа на кат. До каминот со прекрстени нозе седеше бледа зеленожолта жена со испакнати коски и суво лице. Таа не се помрдна ни кога влеговме.

- Тоа е мајка ми. – ми објасни Папаефтимииос на лош српски јазик што го научил во логорот Бањица, каде бил префрлен од Германците во летото 1944 година откако истата пролет го заробиле тешко ранет. Веќе во декември бил повторно во Грција – Таа тогаш била одведена во логор во Солун каде добила туберкулоза на цревата и оттогаш речиси воопшто не јаде.

Во собата имаше и две партизанки кои јадеа леб и тивко разговараа додека си го чистеа оружјето.

Папаефtimiос го извади од заклученото кафеаво куферче дневникот на воените операции и почна да ми ги преведува на српски борбите што ги водел како командант во 1946 година. Од нив јас запишав само неколку кои ми се сторија најкарактеристични за стилот на акциите на сè уште младата, но искусна, Демократска армија.

Битката кај Катилге траела шест часа. Во тоа село се наоѓал силен гарнизон. На крајот од минатата година партизаните ја опколиле Катилга и ненадејно отвориле оган од сите оружја. Џандарите и војската се обиделе да го пробијат обрачот, но не успеале да побегнат. Биле убиени околу 80 фашисти и било заробено целото нивно оружје.

Во битката кај Пирсоена бригадата успеала да го зароби командантот на десничарската банда Куркулина и да ја уништи речиси целата негова дружина. Утредента фашистите испратиле цел полк за да ги казни партизаните, но Папаефtimiос ги пречекал во заседа со своите 50 борци, по што кралската војска се разбегала. За тие два дена биле убиени преку 200 фашисти и биле запленети 6 митралези, 2 минофрлачи и голем број пушки. Потоа тој сврте неколку страници и ми рече:

- Битката кај Сколохари почна со јуриш. Според распоредот, јас прв фрлив бомба во бункерот. Џандарите и војската успеаја да се извлечат од селото и да зевземат положба на косината. Битката траеше осум часа и на крајот сите ги ликвидиравме. Најголем дел од нив учествуваа во силувањето на

девојките во Фтелија, големи злосторници беа тоа. Ние имахме двајца загинати... Мојата бригада беше предодредена да се одмазди на силувачите на Фтелија. По еден месец, во средината на јануари 1947 година, во заседа на патот Несторија – Костур, ликвидирахме уште 11 фашисти. И тие учествуваа во силувањата. Кај Хиљандетра ги нападнахме џандарите и отепавме тројца од нив, но во текот на битката им стигна засилување со тешко оружје. Ние се повлекохме, но истата ноќ повторно ги нападнахме и ликвидирахме многу од нив. И мртвите им смрдеа на ракија. Кај Конско пред десет дена нападнахме чета на Кралската војска. Ликвидирахме 29, заробивме 11, а ранивме 14. Вчера во близина на Нестром заробивме камион со десет фашисти, секој од нив има на душа најмалку 20 убиства.

- А дали ги напаѓате и градовите?

- Не е тешко да ги освоиме, но тешко е да се задржат. Наос и Дескат ги држехме 30 часа и од таму изнесовме многу текстил и сол.

- А оружје?

- Тоа ни е во прв план. Немаше битка од која не извлековме барем неколку пушки. Но, во овие места што ти ги спомнав заробивме и митралез и минофрлач, па дури и два мали топа.

Тогаш во собата влезе Махи со нејзината сестра, која одвај ја препознав. Беше облечена во униформа.

- Се надевам дека ќе биде добра како тебе. – се пошегува Папаефтимос.

- Сигурно дека ќе бидам добра, има на кого да се угледам. – одговори младата партизанка.

Сведоштва за убиствата и силувањата во Фтелија

Сонцето косо ја осветлуваше ниската тесна и гола просторија без покуќнина и само со прозорци. Две партизанки од Фтелија и три девојки од истото село беа облечени во темни сукњи и едноставни џемпери. Зборуваа пред новинарите кои ја исполнија собата.

Зборуваше Димитрија Главина, смела и кршна девојка со јасни и чисти образи, но со придушен поглед.

- Сите ние сме од Фтелија. Сигурно слушнавте за нашата болка. Џандарите по Варкиза често доаѓаа во нашето село и тоа секогаш ноќе. И секогаш кучињата страшно лаеја, а утредента недостасуваше по некој од нашите луѓе. Така го одведеа нашиот секретар на ЕАМ Гаеулис, а потоа и високиот Апостол кој беше поручник на ЕЛАС. Но, убија и други момчиња. Кучињата лаеја по цела ноќ, а ние од страв не можевме ни да живееме, а камо ли да спиеме. Мажите кои само што се вратија од војната се прашуваа: „Зарем пак? Што да правиме сега? Го предадовме оружјето, а џандарите и натаму не сакаат мир.“ И така решија веќе да не ноќеваат во селото. Предвечер заминуваа во гората и се криеја по бачилата... Недолго потоа една ноќ на полноќ кучињата повторно почнаа да лаат. Откако не ги најдоа луѓето кои ги бараа, почнаа да пцујат, да пукаат и да фрлаат бомби. Малиот Никос загина од експлодираната бомба, а неговиот осумгодишен брат Спирос, почна болно да вика откако го ранија со куршум...

Тогаш една од партизанките ја прекина Димитра и продолжи решително:

- Ти почна нашироко да зборуваш Димитра. Да поминеме на главната тема. Тоа беше на 3 јуни. Фашистите знаеја дека мажите не ноќеваат во селото и дојдоа во голем број. Беа големи кукавици и никогаш не влегуваа во домовите помалку од тројца, иако во куќите имаше само жени и девојки...

- Прво пукна кај црквата. - се јави повторно Димитра.

- Во ред. Ајде продолжи ти што сакаш. – се согласи партизанката.

- Тогаш се слушнаа првите врисици. Лелекањето на жените беше сè погласно и посилено. Јас побегнав на таванот боса и неисчешлана. Се тресев од страв, а долу останаа мајка ми и сестра ми која немаше ни шеснаесет години. Премрев од страв кога затропаа на вратата и ја загубив свеста. Но, утредента сестра ми пред да умре ми раскажуваше: „Тие ја скршија вратата и застапаа со факел во рацете како волици кои влегуваат среде стадо овци. „Каде е мажот ти?, ја праша оној со факелот, додека двајцата кои смрдеа на алкохол, ги впериле пушките кон мене“, ми кажуваше сестра ми пред да умре. „Но, мајка ми молчеше. Тие беа извалкани со кал, беа тоа пијани и грди луѓе. Смрдеа на пот, прав и нечистотија. „Дај го оружјето што го криете!“ рече оној со запалениот факел. Тоа им беше изговор. Тогаш низ отворената врата јасно видов како тројца бандити ја изведоа Марија Илопуло, удирајќи ја со кундаците по ребрата. Во ноќта низ сите селски улици се слушаа подмолните звуци од ударите на

кундаците и лелекањата на девојките и жените како стадо кое го водат на колење. Ги собраа девојките и жените облечени само во кошули на широчината пред црквата, додека фашистите лежеа во тревата, пиеја коњак, пееја и пукаа со пушките. Некои викаа: „Да живее кралот“. Потоа пак ги потераа, овој пат кон полето до потокот. Ги тепаа девојките кои заостануваа. Некои пееја безобразни песни. Секоја девојка во полето ја опколија војници измешани со некои вооружени цивили и повторно почнаа да ги прашуваат за оружјето. Некои почнаа да ги допираат девојките под кошулите и да ги штимаат. Некој црвенокос цивил ја фатил сестра ми за вратот: „Каде го криеш оружјето?“ Вториот се обидел да ѝ пријде од зад грб, но таа скокнала и вриснала, а тој сверски ја каснал за листот, дури и месо ѝ откинал. Парчето месо му останало во устата - толку силно се отргнала сестра ми обидувајќи се да избега. Но, другиот војник ја фатил за другата нога и таа паднала со лицето на земјата. Војникот се подигнал и го исплукал нејзиното месо. Нејзе ѝ течела крв од раната, а нему устата и образите му биле крвави од нејзината крв. Лежела сестра ми повредена во тревата, а тој седнал врз нејзиниот гол грб. И потоа како ништо да не се случило, тој извадил од џебот огледалце и почнал да се огледува. Потоа почнал да ја плука и удира сестра ми во слабините: „Кучко, гледај што ми направи!“

Димитра наеднаш замолчи, а останатите девојки продолжија да раскажуваат како се обидувале да побегнат. Но, веднаш по нив се стрчувале три до четири војници и цивили. Откако ги стигнувале девојките или

жените, се фрлале врз нив и удирајќи ги, ги соборувале на земјата. Ги удирале со тупаници по очите. Шлаканиците и врисокот од жените одекнувале низ планината. Врз секоја девојка се втурнувале по двајца или тројца војници. Под нивниот товар им пукале коските. И како да не им било доволно нанесената болка, војниците ги удирале по челото, им ги кубеле косите и ги давеле. Во очекувањето да им дојде редот, не знаеле веќе што да прават. А кога го дочекувале, се кревале бледи и накострешени од меките женски стомаци, како од штотуку заклана и одрана овца, по што продолжувале безмилосно да ги тепаат веќе онесвестените девојки.

Така ги затекнало утрото. Жените лежеле офкајќи неподвижни и крвави. Андромхи Корали тогаш имала 18 години. Олга Главина, која починала, имала 16 години. Починале уште пет девојки: Уранија Корали, Аргиеа Корали, Елена Илијапуло, Дидо Бенеси и Марија Коларис.

Оние кои преживеале отишле со своите мажи во Несторија за да се жалат. Одвај оделе, помодрени и изгазени, крвави и со повредени срца. Докторите посведочиле дека се работи за силување.

Но, срескиот началник се насмеал:

- Не се сомневам дека е така, но ајде докажете ми научно дека тоа го направиле џандарите. Вам ништо не ви верувам... – потоа почнал гласно да се смее и додал – А децата што несомнено ќе ви се родат нека викаат „Да живее Москва“.

Од Несторија сите жени и мажи од Фтелија заминале во Костур. Но, таму биле затворени и тепани:

„Зошто го буните народот? Сите треба да ве убијат, а куќите да ви ги запалат“.

- По неколку дена – продолжи Димитрина – нè пуштија од затвор, модринките поминаа, а и раните зараснаа, но душата никогаш нема да заборава. Потоа нашите девојки тргнаа од село во село и кажуваа што им се случило. Луѓето плачеа, кога се соочуваа лице во лице со нив. И секаде се наоѓаше по некој кој потоа заминуваше во партизани да се бори.

(...)

За време на вечерата, мнозина безволно јадеа. Васвос, кој неодамна се придружи на партизаните, се сврте кон новинарите:

- Сега сигурно си се гадите сами на себе, но јас сум уверен дека вие за Фтелија знаевте од порано. Левичарските весници пишуваа за тоа, но вие тогаш велевте дека тоа било нарачано. Не ви се веруваше дека такви работи можат да се случат во XX век. И вие досега ја браневте токму онаа страна од која доаѓа овој ужас. Вашите аргументи не беа помалку неморални од аргументите на срескиот началник. Ќе се опаметите ли веќе еднаш? Сигурно дека не. Ги знам јас добро таквите како вас. И затоа сега се плашите и да јадете. Немате апетит бидејќи си се гадите сами од себе. Но, штом ќе се најдете повторно меѓу џандарите, пак ќе почнете да гракате по старо. Тогаш апетитот ќе ви се врати и нема повеќе да се гадите сами од себе. Дури и уште полошо ќе пишувате, бесрамници...

Јанулис стоеше на балконот држејќи се со раката за големото знаме. Ноќеска не беше спиел. По полноќ

одјавал до првиот телефон на 10 километри од Кастанофито, за да се посоветува со Кикицас, првиот заменик на генерал Маркос и командант на Главниот штаб на централна и западна Македонија. Но, Кикицас веќе бил појден кон Кастанофито каде верувал дека ќе се сретне со Комисијата. Сепак, ќе му требаа барем уште 48 часа додека да стигне. А дотогаш... на пред малку завршениот состанок на Поткомисијата донеле одлука да го сослушаат Маркос само ако стигне до полноќ. Ако не дојде до тогаш, делегатите ќе си заминат утредента во седум часот наутро. Милер инсистирал дека ако стигне дури и само една минута по полноќ, Маркос нема да биде сослушан. Жермен се лутеше, а Јанулис прокоментира:

- Всушност, оваа нивна дезертерска одлука значи нивно признавање на поразот. Секоја минута од нивниот престој со нас им носеше десетици докази за вистинските причини за постанокот на Демократската армија. Тие имаа можност да видат и слушнат што мисли за тоа народот од 30 околни села. Добија еден куп меморандуми. Ако останеа уште некој ден, ќе добиеја двапати повеќе. Тоа се селски меморандуми, сите до еден пишувани конкретно и со факти. Едноставно и јасно. Забележав кај новинарите извесно попуштање.

(...)

Иако вечеравме, нашиот домаќин Петар сакаше добро да нè нагости пред заминување. Дојде и неговиот зет кој се согласи да ни прави друштво. **(Почнува разговор за војната против Германците и**

тогашното сојузништво на ЕЛАС со Британците, забелешка на приредувачот).

Зетот на Петар рече:

- Кај нас еднаш во 1944 година ненадејно се појавија некои Англичани. Беа двајца, полковник и наредник. Бараа погодни терени за аеродроми.

- Зборувај им за тоа. – рече Петар.

- Го поставија својот шатор недалеку од придружната чета на баталјонот. Утредента полковникот стана прв, си свари чај, отвори една или две конзерви, па потоа го разбуди и наредникот. Обајцата зборуваа и грчки и македонски, не беа горделиви и цел ден разговараа со војниците. Полковникот праша:

- Каква е состојбата на теренот? Има ли доста автономисти (членови на ВМРО на Михајлов на кои од страна на Хитлер им била ветена автономна Македонија, а подоцна и некои кругови од Западот ја разгледувале оваа можност, забелешка на приредувачот). А борецот што го прашал, наш Македонец, паметно момче му одговори:

- Нема, порано ги имаше малку, но некои ликвидиравме ние, а некои побегнаа кај Германците, па сега заедно војуваат.

- Зарем ги убивате затоа што се автономисти?
– праша полковникот по малку загрижен.

- Не, туку затоа што им служат на фашистите. За нив автономијата е фрлање песок во очите. Но, ако се прашувам јас, сите би ги ликвидирал. Само да знаете што му прават на нашиот народ таму во рамнината. Само ако ја спомнеш буквата Т, веднаш те

водат кај Германците на стрелање. А ние со нив убаво ли да постапуваме?

- Буквата Т? – се зачуди полковникот – Што значи тоа?

- Тоа е првата буква на името Тито. Сигурно сте слушнале за него.

Потоа зетот на Петар ни дообјасни:

- Треба да ви кажам дека во 1943 година кај нас во баталјонот престојуваше еден ваш моќен другар – Темпо, поздравете го другарски кога ќе го видите. Темпо ни раскажуваше за вашата борба и за Тито. Така нашите борци дознаа за него и се гордееја, а од нив името на Тито се прошири и среде народот, кој го засака, иако заради тоа Германците почнаа да стрелаат.

Раскол во Анкетната комисија, едни заминуваат, а други остануваат за средба со Маркос

Во Кастанофито веќе сите беа на нозе пред штабот. На плоштадот беше построен баталјон, а новинарите трчаа наоколу, сликаа и се поздравуваа, разменувајќи си впечатоци. Делегатите одважно стоеја настрана.

(...)

Делвоа избричен и стегнат прошета меѓу натоварените мазги.

- Значи генерале доживеавте неуспех. – го задеваше весело Жермен.

- Да господине. Мора да признам. Јас направив сè што можам да најдеме некое заедничко решение. На обете страни им дадов цели три часа да се договорат.

- А Вие која страна повеќе ја поддржувате?
Грчката ли?

- Не може да се каже такво нешто. Јас сум објективен. Се трудам да бидам таков колку што можам. Понекогаш навистина го бранам грчкото стојалиште, но понекогаш и спротивното...

Г-ѓа Сокрис му помагаше на Бил да го намести тешкиот ранец. Наеднаш ме праша:

- Вие останувате? Не го гледам Вашиот ранец.

- Да. Овде ќе го почекам Маркос. Ќе дојде денес најдоцна до пет часот попладне. - ја излажав.

- Од каде пак сега тоа? Нам ни беше кажано дека бил во Атика.... Навистина веќе ништо не разбирам. - одврати таа.

- Новинари веднаш дојдете! – викна Валтер од балконот на штабот.

Јанулис ни објасни накратко нам новинарите сè што направил досега за да го извести генерал Маркос во врска со Поткомисијата. Тој ни ги опиша настаните по ред така како што се случувале, од моментот кога му јавиле во Герме дека тие доаѓаат кај него на Грамос, па сè до сегашниот миг. Ни кажа дека ги испратил своите најдобри тројца курири во насока кон генерал Маркос. Кажа дека и самиот телефонираше на Главниот штаб за централна и западна Македонија. Штом генерал Маркос сè уште не е дојден, значи и навистина е далеку, иако бил известен уште истиот ден кога стигнала Комисијата и веднаш тргна на север, па доколку делегатите не изјавија дека толку брзаат можеби еден ден генерал Маркос ќе дојдеше и Комисијата ќе можеше да си ја заврши задачата.

Откако заврши Јанулис Граур (советскиот претставник) почна мирно и едноставно да ги објаснува причините заради кои решил да остане и чека или ако затреба и да појде во пресрет на генерал Маркос.

Со поддршка на полската делегација, советската делегација уште на самиот почеток на работата на Анкетната комисија во Атина го бранеше и го одбрани стојалиштето дека нејзина задача е совесно да ги испита причините за народното востание и војната во Грција.

За ова се дискутирало на разни форуми на Анкетната комисија и конечно било усвоено дека за таа цел треба да се организира средба со генерал Маркос. Како врховен командант на Демократската армија тој беше најповикан да даде објаснување на Комисијата за причините за сегашната состојба во Грција.

По долги дискусии бил прифатен советскиот и полскиот предлог со тоа што во Солун дополнително требало да се утврди датумот на средбата. Не се знае зошто во Атина било кажано дека токму во Солун треба да се утврди датумот на поаѓање. Можеби некои членови на делегацијата претпоставувале дека генерал Маркос е во Егејска Македонија, иако аргументите против оваа одлука главно се сведуваа на страв од поедини делегати дека средбата на Анкетната комисија со генерал Маркос може да се сфати и како признание за постоењето на Демократската армија.

Но, без оглед дали ќе се признае или не, Демократската армија се бори, што значи дека таа постои. Таа успеа да ослободи значителна територија и веќе претставува активен фактор од прв ред во животот на Грција. Таа постоеше без да бара дозвола за тоа од

никого и веќе забележа големи успеси без оглед дали меѓународните тела и Анкетната комисија сакаат тоа да го признаат или не.

На Лунд му било наложено да ја организира средбата... На 12 март тргнавме предводени од Лунд на пат кон албанската граница. Претпоставувавме дека си ја знае работата и дека некаде по пат ќе најдеме и на генерал Маркос со што ќе изврши она што Советот за безбедност го довери како задача на Анкетната комисија.

Но, во Шатиста, по разговорот со некој монархистички генерал, Лунд беше подготвен да нè врати во Солун. Изгледа се уплаши од најавената офанзива, која испадна дека е само во теорија затоа што во пракса не се случи против Демократската армија чии борци, како што видовме, воопшто не се исплашија.

(...)

Меѓутоа во Кастанофито и покрај нескриените злобни намери на некои од делегатите, командата на Грамос максимално излезе во пресрет на Поткомсијата. Командантот Јанулис стапи во контакт со генерал Маркос, кој беше ангажиран во борбите околу Атина и им ја достави на делегатите неговата порака дека ја прифаќа нивната покана и подготвен е да дојде на албанската граница на средба. Наспроти тоа, делегатите на САД, Англија и други држави одлучија да го чекаат генерал Маркос само до полноќ помеѓу 15 и 16 март. Ако стигне дури и само една минута по полноќ, Поткомисијата ќе одбие да го сослуша и утредента ќе се врати во Солун.

Но, генерал Маркос не можеше да биде виновен затоа што Лунд не умеел да се договори со него

однапред каде и кога ќе се состанат. Исто така не смееше да се дозволи Поткомисијата да не ја изврши својата задача.

Граур зборуваше сталожено, набројувајќи ги причините една по една, оправдувајќи ја одлуката на советските делегати да не се покорат на решението на поголем дел од Поткомисијата и дека заедно со претставниците на Полска, Југославија, Бугарија и Албанија тој ќе го почека овде доаѓањето на генерал Маркос или, ако е потребно, ќе му појде во пресрет.

Новинарите ги запишуваа неговите зборови стиснати еден до друг во штабот, задоволни што ќе можат откако ќе се вратат да ја објават барем оваа сензација.

Делегатот на Југославија Круљ, се обрати на новинарите:

- Вие разговаравте со народот, со борците и со командантите. Видовте како е организирана власта по селата и можевте да се уверите дека тоа навистина е власт со најшироки демократски слободи. Таа власт е цврста и деловите од Демократската армија на кои наиде Поткомисијата нè уверија дека тоа е ослободителна војска, дисциплинирана, вешта, борбена и одлично водена. Нема ни седум месеци откако е формирана, а веќе таа претставува неуништлива сила која секојдневно расте и станува сè посилна. Глупаво е и да се претпостави дека неколку десетици „бандити“ како што тврди владата на Цалдарис (премиер на монархофашистичката влада), префрлени од Југославија во Егејска Македонија, би можеле да кренат востание кое за кратко време ќе се

прошири од северната граница на Грција, па сè до Крит, опфаќајќи ги, освен Македонија, цела Тесалија, Атика, Епир, Спарта, Пелопонез и најголем број острови. Таквото тврдење може да биде само плод на апсурдната фантазија на неодговорни луѓе кои не ги признаваат правилата на општествениот развоток и не ги почитуваат законите на историјата. Мојата земја има интерес светската јавност да биде известена за вистинската состојба во Грција и за сè што ја предизвика оваа војна затоа што со откривањето и објавувањето на вистината уште еднаш ќе се потврди лагата на меморандумот на Цалдарис и исправноста на југословенските тези. Затоа сметам дека е моја должност да останам за да можам од генерал Маркос, кој е најкомпетентен, да добијам одговор на прашањата кои се важни за оваа анкета и се од најголема важност за неговата земја. Најенергично протестирам против одлуката на поголем број делегати на Поткомисијата со која тие сакаат да го оправдаат своето дезертирање. Всушност, тоа претставува беганье од можноста да се дознаат фактите кои не само што ќе бидат незгодни за грчката и за англиската влада, туку и во најголема мера ќе бидат насочени кон нивно обвинување. Сигурен сум дека, и покрај дезертирањето на мнозинството делегати, ние ќе дојдеме до материјали со кои ќе се докаже мизерната неоснованост на обвинувањата на Цалдарис.

Откако и албанските и бугарските офицери ги изнесоа своите аргументи, настана молк. Новинарите

очекуваа одговор од Милер во име на неговата влада, но тоа не се случи. Тогаш советскиот претставник рече:

- Сакам да ви упатам една молба господа новинари. Ве молам да објавите дека ние кои остануваме сме цврсто решени да се состанеме со генерал Маркос со цел да ја извршиме задачата за која сите бевме обврзани. Не знам колку дена ќе останеме овде, но веднаш штом ќе ја исполниме задачата, ќе се вратиме во Солун. Никому од нас, овде на слободната територија не му се заканува никаква опасност. Но, за време на нашето минување на граничната линија, би можело поради „неинформираност“ на кралските џандари или какви било други причини да се случат незгодни инциденти. Поради тоа ве молам заради избегнување на несакани препукувања, да објавете информација дека нашиот дел до Поткомисијата за време на враќањето на територијата контролирана од владата, како знак за распознавање, ќе носи бело знаме. Ќе се погрижиме тоа да биде што е можно поголемо и повидливо за да им го одземеме правото на евентуалните изговори на оние кои би сакале да ни ја продупчат кожата.

(...)

Поаѓање на остатокот од делегатите и новинарите и престојот во Дамаскиња

Нашата колона веќе беше подготвена за пат. Тргнавме кон исток. Чекоревме брзо, качувајќи се по еден рид. Наскоро ги затекнавме построени курсистите за офицерската школа како разговараат со вод составен

од партизанки. Штом стигнавме до нив, баталјонот со подофицери појде на чело, а девојките тргнаа на крајот од колоната. Беше топло и спарно, па кога стигнавме до врвот застанавме да одмориме. Долу под нас лежеше Кастанофито. Одозгора се гледаше и целото Костурско Езеро, околу кое како бели точки се гледаа неговите куќи.

Во Костур имало гарнизон на монархофашистичката војска, со многу џандари и вооружени фашисти побегнати од ослободената територија. Но, градот бил под блокада и неговото снабдување во толкава мера било отежнато што на Јанулис повеќе му се исплаќало да го држи во постојана опсада отколку да го освои.

По три часа пешачење стигнавме во Дамаскиња, големо село, речиси гратче, со убави сидани куќи изградени околу патот. Во Дамаскиња влеговме токму кога селаните собрани пред училиштето, потпишуваа договор за „Помирување на народот преку претходно разоружување на фашистите“. Пред училиштето имаше куп од десетина пушки кои селаните монархисти доброволно и јавно ги предаваа на Демократската армија. Имаше луѓе и од македонските села Петропуладија и Холерија кои дојдоа во Дамаскиња, која беше населена со Грци, заедно со нив да го прослават празникот на Аграрната партија на Гаврилидес произлезена од ЕАМ.

Дебел селанец со мустаци, откако ја предаде својата пушка рече:

- Татко ми секогаш гласаше за кралот. Ни јас не сум испуштил ниту едни избори и секогаш гласав за кралот. Мојата куќа е најголема во селото, а мојата

земја е најбогата. Но, кралот веќе две години нè тера да ве убиваме. Јас не ја сакам оваа пушка, но Канеџис, капетанот на џандарите ми рече: „Земи ја, ако сакаш помош од УНРА.“... Ја зедев пушката, но веднаш ја закопа. Народе, кажете дали неког сум убил? И дали воопшто сум пукал?

- Не си. – одговори еден старец.

- Не знаеме за тебе. – одговори друг глас од толпата.

Дебелиот човек ги рашири рацете:

- Не сум, се колнам во мојот живот! Но, ако треба судете ми според правдата.

- Ништо не знаеме за него. – повторно се јави недоверливиот глас од толпата.

- Така е! Нека се потпише. Му го простуваме тоа што гласал за кралот. – повикаа други. Дебелиот селанец продолжи:

- Признавам дека како претседател на изборна комисија ги менував гласачките ливчиња, но така ми кажаа во Вогаџикон и јас така мораа да правам, а вие судете... Ако сакам можев да побегнам, имаа доволно време. Но, зошто да бегам? За да се плашам повторно? Откако ми ја дадоа пушката не можев мирно да спијам. А ноќеска знам дека мирно ќе спијам. Затоа да живее овој договор и нека престане крвопролевањето! Да живеете сите вие!

- Да живееш и ти! - се јави повторно недоверливиот глас, по што останатите почнаа да ракоплескаат.

Дебелиот селанец се поклони и влезе во училиштето каде ја потпиша изјавата за помирување, заедно со десетина други монархофашисти.

- *Готово е!* – рече задоволно откако излезе – *Комисијата ми прости за сè.*

Луѓето влегоа во училиштето, а нас Јанулис нè внесе во куќата каде на прагот нè дочекаа сите нејзини жители. Домаќинот беше старец поставен од владата за претседател на општината, но тој им помагал и ги заштитувал селаните, а им доставувал информации и на партизаните.

По нас во куќата влезе и селанец со памучна капа налик на шубара. Тој се однесуваше кон домаќинот како стар пријател. Бил претседател на Аграрната партија на Гаврилидес, која била формирана на иницијатива на Захаријадис и била верен сојузник на КПГ. Се викаше Сидеропулос и бил стар школски и воен другар на Јанулис.

Граур ја испи чашата узо и го праша Сидеропулос како се согласуваат Грците и Словените во овој крај, а тој му одговори дека никогаш немало никакви недоразбирања меѓу нив.

- *А автономизмот?* – продолжи Граур.

- *Тоа е англиско масло. Не вреди ни да се зборува за тоа.*

- *Како тоа?*

- *Тоа е нивна империјалистичка мајсторија. Автономизам сега по војната... Тие ја окупираа Грција и би требало да им одговара таа да е што поголема. Но тие, не. Ги подбуцнуваат луѓето да ја уриваат државата. А тоа го прават затоа што се обидуваат и преку границата да ја ослабнат снагата, па да бидат повикани божем да востановат ред и мир. Ти пролевај си ја крвта, а тие ќе свират на гајди. А кога ќе станат*

брат против брат, ним им се остварил сонот. Но, ние ги прочитаваме. Ние водиме политика на помирување на народот. Дојдете вечерва на нашата конференција и ќе се уверите.

- А како е со македонските училишта?

- Кај нас сега во округот постојат нивни училишта, книги и весници. Сето тоа претходно го немаа. Навистина и ние Грците немавме, но ним им беа со закон забранети, а нам не. Ние се залагаме за тоа Грците да се просветат, а Македонците да излезат од заостанатоста со помош на книги и училишта на нивниот словенски јазик. Грчкиот селанец тоа го сака бидејќи ги сака Македонците. Тој ги мрази само фашистите без оглед на нивната народност. Меѓу Македонците процентуално ги има многу помалку отколку меѓу Грците.

На ова Јанулис дополни:

- Сосема точно. Ние ги мразиме само фашистите, а колку го сакаме грчкиот народ, толку го сакаме и македонскиот, кој ни даде голем број прекрасни борци против окупаторот. Затоа ние ги помагаме сите тенденции на егејските Словени за слобода и рамноправност. Нас ЕАМ така нè воспитуваше цели четири години и така продолжува да нè учи.

Граур кимна со главата и почна ја фали високата политичка свест на грчкиот народ.

(...)

Наеднаш се појави курирот со еден подгрбавен селанец.

- Што е? – му рече Јанулис со остар глас.

- Писмо.

- Дај го вама.

Јанулис се внесе во писмото. Наеднаш лицето му се намурти.

- Сидеропулос, прочитај.

Сидеропулос ги стегна усните, а лицето му се згрчи. Офицерот на џандарите од Цуриг, му пишуваше на Јанулис:

„На ден 16 март оваа година околу 12 часот, група твои бандити успеала да зароби 4 џандари и 2 националисти. Слушнав дека си ги стрелал. Доколку е тоа точно ти го давам мојот чесен офицерски збор дека во знак на одмазда ќе стрелам седум луѓе кои денес ги уапсив. Ти ги наведувам нивните имиња:

1. Караникас Јоани
2. Каливас Христос
3. Лисодилис Костас
4. Василопулос Томас
5. Андонин Михаило
6. Сидеропулос Елена
7. Сидеропулос Елпита

Мајката Елпита и сестрата Елена... Јанулис прокоментира:

- Писмото е карактеристично. Нема ден да не добиеме ваква проза... Ете, така дејствуваат непријателите на народот.

Потоа дојде уште еден курир, кој донесе уште едно писмо. Јанулис го прочита и рече:

- Одиме!

Од темнината се слушна прво воздишка, а потоа и гласот на Сидеропулос.

- Поаѓаме ли наскоро? И јас би дошол со вас. Овде и без тоа веќе немам работа. Може ли?

- Се разбира. – рече Јанулис и го прегрна.

Успешно поставената заседа

Колоната се движеше низ речиси целосен мрак. Одевме така неколку часа. Потоа стигна наредбата за одмор. Седнавме на камењата. Ги забележав Жермен и Андромахи. Тој ѝ раскажуваше за својата земја. Јанулис издаваше кратки наредби на командата на четите:

- *Да се запоседне патот со по еден вод, источно и западно од местото на преминот. Да се постават патроли во двете насоки. Ние тргнуваме 15 минути по вас. Испратете ми курир во пресрет.*

Јас појдов со борците, кои ме дочекаа со прашања за Југославија. По извесно време на патот се појави Јанулис на чело на колоната. Командантот ни рече:

- *На овој пат често поставувавме заседи. Тоа е единствениот пат од Македонија за Тесалија и сè уште го користиме. А сега ајде, треба да побрземе.*

Збјегуњ (претставникот на Полска) го праша Јанулис:

- *Уште колку имаме?*

- *Два часа, не повеќе.*

Од далечина наеднаш се слушна доближувањето на колона од десетина возила. Јанулис рече:

- *Раптите, преземи ја командата над колоната и в зори појдете кон Лукнадон. Ние ќе ве стигнеме.*

- *Не. И јас сакам да останам во заседата. Така е правилно... Сакам да ги гледам кога ќе почнат да бегаат.*

- Друг пат ќе ги гледаш! Сега оди.

- Разбирам! – се поздрави Раптис отсечно.

Колоната камиони веќе навлезе во шумата. Јанулис распореди два пушкомитралези во ниските грмушки на растојание од 40 метри, а минофрлачот го смести на чистинката.

- Пукајте по потреба.

Митралезот го намести на самата кривина. Група борци со автомати и пушки ги постави на 50 чекори подалеку од кривината. За секој случај ако се обидат да се пробијат пеш по ридот.

Сиот овој распоред беше изведен итро и безгласно. Јанулис повеќе командуваше со погледот и со рацете отколку со гласот. Кога сè се смири, тој шепна:

- Вие, ајде со мене.

На камионите им требаше уште дваесетина минути да дојдат до кривината кај која ги чекаа решителните антифашистички цевки.

Бучавата од камионите беше сè погласна. Од кривината се појавија две оклопни возила, а по нив и камион, кој застана. На кровот на кабината на возачот имаше митралез зад кој беше подофицер со мустаци кој гледаше лево и десно. Зад него на дрвени клупи седеа војниците со кундаците на пушките во скутот, додека цевките им беа потпрени на оградата на камионот и вперени во ноќта од каде како да очекуваа нешто неодредено.

По извесно време колоната повторно тргна и почна да се доближува кон нас. Оклопното возило помина веднаш крај грмушката зад која лежевме. Во тој миг одекна експлозија, а по неа како под команда, наеднаш

запукаа сите оружја од заседата. Експлозијата го стресе оклопното возило, тоа се искриви и застана како вкопано. Костадинос скокна крај неговата купола и низ отворот уфрли бомба чија експлозија се пренесе низ чкрипењето на металот.

Јанулис истрча од грмушката носејќи мина и тргна надолу кон патот од каде се слушаа рафали и лелекања. Еден низок џандар кога го виде Јанулис, ја фрли пушката, но не се предаде, туку се стрча кон горната кривина. Само што стигна до неа, беше погоден од краток рафал среде градите. Тој се заниша и со раширени раце направи два чекори наназад како да се извинува некому... Така и се струполи.

Припукаа и одозгора. Се појави Варкас со тројца заробени џандари. Тоа веќе не беа дотерани џандари во нови шинели, туку шинелите им беа искинати, а лицата извалкани со кал.

Пукањето за миг престана, па дури сега можеа да се распознаат поединечните човечки гласови: од пискоти, жални лелекања до забреваните чекори и клетви на победниците кои гневно ги гонеа испаничените бегалци. Изгледаше дека лелекањата доаѓаат од секаде, но потоа вревата почна јасно да се дели на своите составни делови, на зборови и смислени реченици.

Наеднаш пак почнаа пукотниците, составени од кратки рафали и бомби. По половина час сè се смири. Варкас стручно го симнуваше минофрлачот од оклопното возило. Помина првата група заробеници водени од борците на патот кон Букорина. Им се придруживме и јас и Јанулис. Одоздола од селото исто

така веќе не се слушаа пукотници. Чувствував замор и ми беше ладно. Јанулис прокоментира:

- *Заробените велат дека биле испратени да постават заседа на горната кривина и да нè дочекаат таму. Испратиле три колони во разни насоки, но ние точно предвидовме дека ќе се обидат да ја ликвидираат делегацијата, за потоа нас да нè обвинат за тие убиства. Секаде ќе ги дочекаат нашите, а утредента, се знае, ќе ги бомбардираат Кастанофито и Могила. Но, ние нокеска ги евакуиравме обете села.*

Поминавме крај едно село целото во темница. Од зад оградите сиркаа вознемирените и неодредени глави на селаните кои молкум нè гледаа:

- А? – рече еден од нив – *Ги средивте ли?*

(...)

Средбата со Кикицас

Почна да се разденува, а Букорина беше празна. Нашите ја беа напуштиле пред еден час.

Веднаш тргнавме по нив. Прво јававме, а потоа поради студот се симнавме од коњите и продолживме пеш. Минувавме крај висорамнини од каде се ширеше бескраен простор со планински предели. Јанулис застана:

- *Погледни.*

Тој ми ги покажа Верија, Грамос и Пинд, како и Олимп во далечината, при што се насмевна:

- Дури и Врховниот штаб три години да црташе нацрти не ќе можеше да состави поидеален терен за герила.

Тргнавме за да ги стигнеме нашите, но Јанулис секој час подзастануваше и со голема љубов ми ги покажуваше убавините на оваа земја.

Нашите ги стигнавме на крајот од висорамнината на половина час пред Лукнадон. Седеа во сувата трева и пушеа молчејќи. Кога нè видоа, сите скокнаа на нозе и војската и нашите цивили, дотрчаа кај нас и почнаа да ни поставуваат секакви прашања.

Јанулис насмеано почна да им ги кажува цифрите:

- Четириесет и седум пушки, девет исправни брени, еден тежок викерс, три минофрлачи, четири пијати, а муниција колку сакаш. Никој од нас не е ранет, но тоа не е сè. Кога ќе дојдат нашите од селото ќе има уште повеќе. Заробените сите се џандари.

Откако заврши Јанулис партизаните почнаа да го загледуваат секого од петнаесетината валкани заробеници. Но, никого не препознаа.

- Не се од нашите села.

Со тоа престана интересот за заробениците.

Наскоро на крајот на патот здогледавме толпа народ. Тројца средовечни офицери, сите со каиши, револвери и торбички се издвоија и ни појдоа во пресрет.

Борците почнаа поцврсто да маршираат кон нив. Некој рече:

- Ова е другарот Кикицас, командант за централна и западна Македонија, прв заменик на генерал Маркос.

Јанулис отрча напред, ги поздрави старешините, а потоа другарски се бакнаа.

Кикикас, следен од Јанулис и двајцата виши офицери, ни пријде со лесни чекори. Тоа беше низок, сув и жилав човек со големи црвеникави мустаци. Поздравувајќи се со нас, неговите очи ни зборуваа за возбудата и радоста што го обзедоа штом нè виде сите нас и сигурно дека немаше да го заборава ова утро кога пред насобраниот народ на Лукнадон се ракува со делегатите на советска Русија, Југославија, Полска, Бугарија и Албанија кои, како што рече, *„наспроти одлуката на американско-англиската гласачка машинерија, дојдоа ваму за да ја запознаат Демократската армија и грчкиот народ, спрема чија ослободителна борба, како вистински доследни демократи, имаат разбирање и симпатии.“*

Еден младич со црна кадрава коса излезе неколку чекори напред и пријателски нè поздрави:

- Ние ви благодариме за сè што досега направивте и ви благодариме за големата морална поддршка што ни ја давате со самото ваше присуство. За остварување на нашите идеали ни преостанува само нашата борба и ништо повеќе.

Под лозницата во дното на дворот од куќата во која беше сместен штабот, борците се подготвуваа за ручек, а во собата во која влеговме нè чекаше наместена маса со по две чаши пред секоја чинија. Заморот што го чувствував не можеше да го отстрани ниту ракијата, ниту пилешкото месо, ниту виното, ниту слаткиот кајмак со мед. Нозете ме болеа и немав сила за ништо.

Единствено очите ми беа желни да видат и да впијат сè околу мене, сите нивни лица и секој искажан збор.

Граур го изложи сиот тек на настаните што ја доведе целата комисија на Грамос. Тој тврдеше дека имало обид од страна на Лунд за саботирање на состанокот со генерал Маркос.

- На Јанулис му поставија 24 часовен ултиматум, свесни дека не ќе може да го исполни.

Кикицас ни објасни дека за да стигнеме до генерал Маркос ќе ни требаат четири, а можеби и пет дена одење пеш, т.е. дека тој бил околу 250 километри подалеку. Ни кажа и дека врховниот командант го овластил него Кикицас да ја претставува пред Комисијата Демократската армија и нејзиниот шеф. Ни кажа дека ни стои на располагање и дека негова желба е заедно со него да појдеме кај генерал Маркос.

- Ние ќе ја извршиме нашата задача и Ве молиме господине командант, да ни овозможите што побргу да појдеме во насока во која, ако треба и по десет дена, ќе го сретнеме генерал Маркос. – му одговори Граур, на што Кикицас радосно се заблагодари:

- Ви благодарам на сите!. Тоа е голема чест за мене. Тргуваме одовде во еден и пол. На сите ќе ви набавиме коњи. Нема многу да се изморите. Генерал Маркос ќе биде посебно среќен. Ова нам ни е многу важно... Ние со внимание и интерес ја следевме работата на Анкетната комисија за овие 48 часа поминати во штабот на Грамос. Расколот што се случи во Комисијата воопшто не нè изненади. Но ние сме убедени дека народот во Америка и Англија не ја

оправдува постапката на своите делегати и тоа за нас е доволна сатисфакција. (...)

Поаѓањето и патот кон генерал Маркос

Кикикас погледна во часовникот:

- Тргнуваме за десет минути.

Маските нервозно се вртеа не дозволувајќи да бидат оседлани. Јанулис нè испрати до првата кривина, а потоа срдечно се поздрави со секој од нас.

Патот по кој одевме отпрвин се спушташе кон еден поток од каде излеговме до една бескрајна висорамнина со свежа трева на која пасеа мали стада расфрлани во далечината. (...)

Откако се спуштивме од висорамнината и почнавме да се спуштаме кон каменливото и стрмно корито, слушнавме краток рафал од митралез кој доаѓаше од високо, од воздухот. Набргу забележавме авион, не поголем од пеперуга, како кружи околу ридовите западно од нас и набргу исчезнува. (...)

А долу зад Олимп, на не повеќе од шеесет километри воздушна линија, се наоѓаше грдиот, валкан, бучен и пијан милионски град Солун. Во недела по неговиот кеј шетаа повеќе од сто илјади момчиња и девојки, кои пред излегување на корзо, долго се дотеруваа за да ги привлечат погледите кон себе.

Тој свет по цел ден се моташе по кејот, а навечер се делеше во групи и парови, кои танцуваа, гледаа филмови, цвакаа гуми за цвакање или се бакнуваа крај мрачните капии, а утредента одеа на некоја работа, во канцеларија, на тезга или во работилница. Во Солун тие

цело време се жалеа дека им е здодевно и се занимаваа само со своите ситни себични проблеми. Во градот навистина гореа светлата, но умерено затоа што електричната централа беше урната, па сега струја добиваа од два англиски брода снабдени со динамо турбини со помош на кои луѓето некако живуркаа бедно и валкано и повеќе гладни отколку сити, како и секогаш кога државата не е слободна. Жермен ги сакаше анти-тезите, па прокоментира:

- А овде во планините беснее сурова војна. Отворена војна, која со ништо не може да се сокрие. Казнените експедиции на кралската влада палат села, џандарите убиваат, судовите осудуваат цели семејства на прогон, но и народот се спротивставува, се бори и има организирано сопствена армија. И ние токму сега минуваме низ просторот што народната армија го има ослободено создавајќи своја држава со сопствена хумана власт.

Шест часа одевме по патиштата по кои никого не сретнавме. Потоа дојдовме во едно оскудно и сиромашно село каде што нов вод партизанки ја прими должноста од другарките кои нè пратеа до овде. Тие останаа да одморат неколку часа, по што ноќта се вратија сами во Кастанофито.

Новите другарки беа Гркинки. Тие беа пониски и многу поцрномурести во однос на Македонките. Имаа крупни и сјајни очи. Ми пријде млада Гркиња и ме праша дали е вистина дека со Комисијата сме биле во Екатерини? Таа била од таму и веќе пет месеци немала информации за нејзините. За тоа време постојано била во борба и во движење.

(...)

Исто како и претходната вечер, моравме да се задржиме и овде извесно време додека да добиеме извештај за комуникациите што требаше да ги поминеме следната ноќ. Ме сместија во куќата на еден низок, но динамичен, старец кој постојано се врткаше околу масата, ставајќи чашки со ракија пред секој од нас. Сигурно дека тоа беше некој познат човек во селото.

(...)

Собраните селани пред куќата ни испратија делегација која од име на секое од околните села на општината, ни достави меморандуми за теророт на монархистите. А кога излеговме од куќата за да го продолжиме патот, бевме дочекани од вистински митинг. Тројца говорници нè поздравија и ние им одговоривме.

Правецот на нашето движење беше чуван во најголема тајност, а сите единици на Демократската армија беа предупредени да ја зголемат својата будност. Но, радоста што ја покажуваше тој народ, неговата вера во победа, и покрај тешкотиите и опасностите, нè возбудуваа и нè исполнуваа со гордост затоа што, вршејќи ја совесно нашата должност и пишувајќи за резултатите од нашата анкета и ние на некој начин учествувавме во ослободителната борба на овој храбар и племенит народ што длабоко го почитувавме и сакавме.

Во мигот на нашето поаѓање дојде коњаник и застанувајќи пред Кикичас му кажа дека недалеку од Кипори биле водени борби против тенкови од кои еден бил запален. Десет војници и еден офицер преминале

на страната на Демократската армија и веднаш почнале да се борат, а двајца од нив биле ранети.

По два часа стигнавме на патот. Борците кои го обезбедуваа нашето движење се движеа во нокта тивко и внимателно со прстот на орозот. Стражарите повремено шепотејќи им велеа на оние кои ги водеа коњите:

- Побрзајте другари.

Потоа влеговме во длабочината на црните ридови кон селата во кои немаше електрична струја, стари балкански овчарски села. Но нивните жители имаа своја гордост и знаеја зошто се борат.

Во Кипорио нè понудија со нивното последно шише ракија и со парче тврдо сирење бидејќи немаа леб.

Народот излезе да нè пречека со запалени факели. Кипорио, подоцна наречен Кипарис, заедно со сиот овој сиромашен крај, целосно застапа зад Маркос. Поради тоа селото десетина пати било бомбардирано и палено. Сепак нè дочекаа со песна кога излегоа пред нас старите и младите бремени жени или жени со деца во пелени.

Кикикас им објасни дека ние дојдовме кај нив, наспроти одлуката на поголемиот број империјалисти и нивни слуги кои ја саботираа работата на Комисијата, по што луѓето ни притрчаа, почнаа да нè бакнуваат и нè кренаа на раце.

По еден час, следени од топлата, на работ на шумата со тешко срце одлучивме да се поделиме. Секој сакаше да се поздрави со нас и ние стиснавме безброј тешки раце на селаните.

Песните уште долго време одекнуваа зад нас, а низ гранките на дабовите и дивите костени уште долго ги

гледавме пламените од факелите кои се свиваа од студениот ветер.

Ја минавме шумата, па реката со непознато име, а потоа еден час одевме по високиот рид. Тогаш го здогледавме редот високи тополи и селото Емилијанос зад нив. На полјаната осветлена со факели повторно нè чекаше цело село, а беше три часот по полноќ. Иако бевме преморени и неотспани, не смеевме веднаш да легнеме. Ги слушавме песните и говорите во наша чест, го гледавме орото, во кое и самите се вклучивме и игравме. Веќе почна наголемо да се разденува кога конечно легнавме.

Во девет часот бевме разбудени. Кикицас тропна на вратата и ни рече:

- *Станувајте! Тргнуваме за половина час.*

Спиевме само четири часа, па ни требаше голем напор и волја да се расониме и да тргнеме.

Станавме и се измивме, а по појадокот, тргнавме со стиснати усни за да не покажеме дека трпиме болки во нозете. Со напор се качив на бината на која се одржуваа поздравни говори и на која делегатите се заблагодаруваа за меморандумите. Еден поп рече:

- *Доаѓаат, стрелаат по нас со митралези, а помошта од УНРА не ни ја даваа пред да се ослободиме. Погледнете ја оваа девојка, целата е ранета.*

Девојката со завој на раката ни ја покажа зараснатата рана на другата незавиена рака. Куршумот на тоа место поминал низ месото, а другиот ја закачил самата коска.

(...)

Пред поаѓање Кикицас рече:

- Денес нема многу да се измориме. Ќе јаваме и најдоцна во осум ќе стигнеме во престојувалиштето.

Престојот во Дијакос и нападот со авион

Тргнавме кон југоисток и набргу излеговме на карпест терен. Околу нас течеа безброј потоци, а над стрмните карпи летаа орли правејќи кругови над нас.

Од карпестиот терен се спуштивме во една ливада, а околу пладне стигнавме во селото Дијакос каде се наоѓаше штабот за централна Македонија. Се симнавме од маските и тргнавме со Кикицас. Пред една убава куќа од камен еден партизански офицер разговараше со бремена жена, која имаше уште две деца со неа.

Се качивме на катот од таа камена куќа. Во средината на бело варосаната соба, потпрен на масата седеше друг офицер кој читаше книга. На ракавите имаше извезени лекарски змии.

Кога нè виде, стана и нè поздрави:

- Јас сум доктор Дадалианис, санитарски референт за централна Македонија.

Но, само што го рече тоа Збјегуњ (делегатот од Полска) извика:

- Авиони!

Излеговме на улицата во селото каде владееше тишина. Кикицас набљудуваше од зад камениот столб на чешмата, а кога ме забележа ми викна да не мрдам.

Авионот што кружеше над нас почна да пикира проследен со голема бучава од моторот. Потоа наеднаш почна да се крева, направи полукруг над средината на селото и повторно почна да пикира.

Кикикас смирено го зеде митралезот и го постави на врвот на чешмата. Авионот повторно сврте, а Кикикас прокоментира:

- *Ќе ми побегне!*

И навистина авионот почна да се оддалечува, но по неколку стотици метри се сврте и почна да се враќа.

Кикикас го намести митралезот кон правецот од каде доаѓаше авионот.

- *Дојди овде.* – му рече Кикикас на офицерот, а овој смирено појде кај него и почна да мавта со раката кон авионот.

Авионот отвори оган со кратки рафали кон чешмата, но во мигот кога се најмногу се доближи кон нас, Кикикас нанишани и испука неколку рафали кон него. Авионот почна да се клати од крило на крило, но набргу потоа успеа да се издигне накосо и да заине кон небесната шир.

- *Готов е!* – му рече весело офицерот на Кикикас.

- *Ранет е! Го ранивме. Сега нема и на крај памет да им падне да ја нападнат Комисијата.* – му одговори тој.

На камењата имаше расфрлано машинско масло од авионот. Офицерот зеде малку со прстот, го мирисна и рече:

- *Ова е крвта на авионот. Сепак си го ранил. Сигурно нема да издржи до Солун.*

Утредента ни беше јавено дека авионот ниско ја прелетал Хесија по што му се загубила трагата. Но, само што влеговме во собата ни јавила дека пред еден час било бомбардирано селото Емилијанос и дека имало жртви.

- Кај Вернија синоќа се воделе борби и тие сега редовно и систематски ги бомбардираат сите села сметајќи дека тука некаде се наоѓа оперативниот штаб на генерал Маркос. – рече докторот и продолжи – Повеќе од пет илјади џандари и останати сателити учествувале од нивна страна. Фронтоот се раширил цели 35 километри. Се бореле цели три дена, а потоа тие се разбегале. Не стигнале ни своите убиени да си ги земаат. Досега нашите изброиле сто и петнаесет. Веќе почнале да смрдат. Заробивме и многу оружје, а добивме и медицинска опрема која вреди најмалку десет илјади фунти.

Влезе Кикицас сиот озарен и донесе два весника од Солун.

Првите страници на *То фоса* и *Ефемерид ато Хитос* беа посветени на изјавата на Граур „Јас останувам“ напишана со најкрупните букви.

Но, во наднасловите пишуваше: *Бандитите се деморализирани, Жените таму го јадат месото на своите деца, Ја видовме т.н. Демократска армија – целата создадена од олош и криминален општествен талог, Победата е наша – изјави полковник Милер...*

-Така своевремено велеа и Германците. Бегајте браќа, победата е наша. - прокоментира офицерот, а потоа продолжи да чита:

- Погледнете ја оваа вест: *Кожани, 20 март. Минувајќи ја Лијакмон синоќа предвечер една група бандити со големо бело знаме наидоа на голема група џандари и војници кои биле распоредени на патот. Нашите смели заштитници на редот помислувајќи дека сакаат да се предадат, им дозволиле да се*

доближат. Но, подмолните и сверски бандити, на кои ништо не им е свето, па дури ни белото знаме како симбол на мирот, почнале да фрлаат бомби и да пукаат. Меѓутоа храбрите органи на поредокот, зазеле положба и ги ликвидирале. Еден заробен тешко ранет бандит изјавил: „Комесарите со револвери нè натераа да го искористиме белото знаме за ваков недостоен акт. Такви инструкции добиле од Југославија. Поради тоа им обрнуваме внимание на компетентните институции дека ова е веќе трет напад од бандитите кои го злоупотребуваат имунитетот на белото знаме за да можат неказнето да убиваат. „Од сега“, рекол на нашиот новинар храбриот офицер Елезарис, „ние ќе пукаме врз секое бело знаме, исто како да е црвено.“

- Видовте ли? Тие нам ни подготвуваат дочек. – рече Граур.

Поаѓањето и престојот во Неа Куцофлени

Пред поаѓањето требаше да го поминеме ритуалот на предавање на меморандумите. Граур имаше неверојатен талент веднаш да ги најде вистинските зборови за благодарност кон насобраниот народ за примените меморандуми.

(...)

Ги минавме високите полиња околу Дијакос, а под нас почнаа да се гледаат долгите и тенки села наредени едно до друго. Попладне влеговме во темна шума со високи борови и елки. Од таму се спушташе благ селски пат, а потоа дојдовме до една чистина. Таму почекавме

патролата да го провери патот, по кој продолживме околу еден километар. Застанавме крај селото кое беше сокриено зад една височинка.

Од темнината излегоа две млади момчиња, чии лица не можев да ги видам заради мракот. Тие прво разговараа шепотејќи со Кикицас, а потоа и со нас. Во тоа село, кое било ослободено неодамна непосредно по битката кај Вернија, монархистите сè уште го немале предадено оружјето, надевајќи се дека џандарите ќе се вратат.

- *Овде ли ќе ноќеваме?* – праша Петров.

- *Не. Сè уште ја немаме помината определената рута за денес.* – одговори Кикицас.

Заминавме по патот, полн со камења и дупки, од каде продолживме по стрмна ридска патека. Поминавме и крај една река и конечно по еден час качување по падината стигнавме во куцовлашкото село Неа Коцуфлени.

Пред селото гореше голем оган крај кој пред извесно време поминале два ескадрони партизанска коњица. Десетина коњаници кои ги затекнавме крај огнот нè поздравија отсечно и војнички, а нивниот десетар му пријде на Кикицас и му поднесе рапорт.

Од темнината која како сид беше исправена пред нас влеговме во една соба која одвај беше осветлена од тивкиот оган во каминот. На дрвениот таван имаше изгравирано сина осумзрачна звезда. Само што седнавме, влегоа домаќините. Домаќинот беше низок подгрбавен Куцовлав, кој не ги многу сакаше партизаните, но и се плашеше од џандарите. Цели седум години војната му пречела да го продава сирењето што

го произведува. Кажа дека себеси не се чувствува како Грк, а Романија не претставувала за него и за неговите привлечна сила кон која треба да гравитира. Затоа, препуштен сам на себе тој се посветил само на трговијата.

Неговите синови не се јавиле за повикот да се приклучат во кралската војска, но и не отишле доброволно кај партизаните на Маркос.

(...)

- *Тргнуваме!* – викна Кикицас од улицата.

- *Уште колку имаме? Сега е единаесет.* – праша Бугаринот Петров станувајќи од столот на кој речиси заспа.

- *До Амбелохара имаше уште час или два.* – одговори домаќинот.

Но, ни беа потребни цели три часа до големото село Амбелохара во чија близина се наоѓаше напуштениот рудник на железна руда, кој веќе седум години беше запуштен. По вечерата, Кикицас, задоволно рече:

- *Најдоцна за два дена стигнуваме кај генерал Маркос.*

На патот кон генерал Маркос

Утредента нè разбуди домаќинката, а не сонцето и песните што одекнуваа низ селото.

Амбелохари беше планинско село, но ние и откако го напуштивме, продолживме да се качуваме. Кикицас и борците одеа пеш, додека ние јававме. На крајот од колната беа партизанките кои постојано пееја.

Стигнавме во Кастанија. Иако населена со Куцовласи ова село дало голем број борци прво на ЕЛАС, а потоа и на Демократската армија. Целото село излезе на патот да нè пречека. Девојките ни мавтаа со расцутени гранчиња, следејќи нè сè до бараката на емпоријата каде нè чекаше ручек.

Во селото речиси немаше неоштетена куќа и барем половината беа урнати. На чешмата пишуваше со вар: „Независнот – демократија“, а пишани пароли имаше и на секој ѕид. Многу селани му пријдоа на Кикицас за да се поздрават и да го прегрнат. Сите го знаеја и сакаа.

Претседателот на ЕАМ нè одведе во емпоријата и се распраша како дојде до раскол во комисијата.

Надвор се слушна песна. Борците седеа во сенка и ручаа од она што им го донесоа младинците.

(...)

Патот до Амарас водеше низ една шума. Во Амарас повторно бевме пречекани од сиот народ, а истиот ден продолживме и стигнавме и во Клиновас.

- *Овде ќе ноќеваме.* – рече Кикицас и додаде – *Нам денот ни заврши, но денот на генерал Маркос сè уште трае. Ќе му требаат уште четири часа одење за да можеме да се сретнеме утре претпладне.*

Селото Клиновас беше од сите страни обиколено со ридови од камен исто како да лежеше во длабока бездна. Пред спиење разговаравме со Кикицас за актуелната состојба и за разликите помеѓу ЕЛАС и ДАГ.

(...)

Утредента во нашата соба влезе Зафиридис (преведувачот на Анкетната комисија кој реши да остане со партизаните) и ни кажа дека прочитал во весник оти

грчката влада вложила протест заради нашето останување со партизаните и побарале од нашите влади веднаш да бидеме повлечени.

Претставникот на југословенската влада во Грција изјавил дека нема контакт со нас и дека откако ќе му се овозможи да воспостави контакт ќе нè повика да се вратиме, иако добро знаевме дека тоа нема да се случи затоа што грчката влада немаше контрола над ослободените територии.

(...)

Нашиот напорен четиридневен пат се ближеше кон својот крај. Поминавме над 250 километри одејќи во пресрет на генерал Маркос.

Минувајќи крај построениот баталјон што нè дочека на патот пред Криосомилџа, не можевме по ништо да насетиме дека овде ќе се сретнеме со генерал Маркос. И овде народот излезе на патот пред селото, а избраниот претседател ни го предаде меморандумот и го одржа вообичаениот говор. Со ништо не се насетуваше дека ова е крајот на нашиот пат. Сè беше исто како и во останатите села.

Тргнавме со претседателот кој ни раскажуваше за теророт што го вршеле џандарите и останатите бандити на кралот.

Во селото нè пречека нова група луѓе кои стигнале од околните села. По завршувањето на новиот говор и заблагодарувањето на Граур, девојките, партизанките и селанките запеаја и се фатија на оро.

На широчината на сретсело група борци седеа под сенките и си го чистеа оружјето. Командирот на баталјонот нè одведе на крајот од селото каде стигнавме

до последниот објект крај шумата. Тој ни рече да се качиме на надворешните дрвени скали. Се качивме на првиот кат. Десно, низ отворената врата на собата видовме две партизанки како сечат пченкарен леб и лупат варени јајца, а третата си ја пеглаше својата бела кошула. Ние влеговме во другата празна соба.

- *Генерал Маркос ќе дојде за околу еден час.* - ни рече Кикицас.

Откако се избричивме со нашите тапи сечила, почнавме релаксирано да зборуваме и да се шегуваме меѓу себе. (...).

Средбата со генерал Маркос

Наеднаш вратата нагло се отвори. На прагот стоеше млад и слабичок човек. На половината имаше широк офицерски појас на чија лева страна висеше голем револвер „валтер“ во нова светла футрола.

Тој се насмевна, испитувајќи нè внимателно со своите крупни очи. Стоеше на прагот на собата, дишејќи длабоко од возбуда, а можеби и од трчањето за да стигне што побргу. И навистина подоцна ни рекоа дека последните километри буквално ги истрчал. Тој ја симна војничката капа и решително ни пријде со цврсти чекори. Тоа беше генерал Маркос.

Ракувајќи се со нас, тој секому му ја стегна раката постојано повторувајќи колку е среќен што конечно се сретнавме. На неговата војничка блуза немаше никакви ознаки.

Влезе и Кикицас сиот озарен од задоволство. Маркос прво почна да ни раскажува за неговиот пат, а

потоа внимателно се распрашуваше и за нашиот. Беше во толкава мера природен и ненаметлив, што имавме чувство како одамна да се познаваме. Веднаш ни стана пријател. Немаше дистанца меѓу него и нас. Потоа почна да зборува за нивната борба:

- Јас секогаш знаев дека демократскиот свет со симпатии гледа на борбата што ја води грчкиот народ. Убеден сум дека ќе победиме. Ние ги црпиме своите убедувања од славните примери на советските, југословенските и други народи кои успеаја на тој пат. Нашата решителност е поткрепена и од сознанието дека тие народи, кои денес се ангажирани во борбата за цврст и траен мир, продолжуваат да ни даваат голема морална помош во овие услови.

Потоа Граур раскажа како било решено Анкетната комисија да испрати екипа во Врховниот штаб на Демократската армија за да ги слушне од нив причините за немирите во Грција. На ова генерал Маркос рече:

- Ние не сме виновни што таа средба не се случи. Јас бев подготвен да се состанам со Комисијата каде и да било, но јас воопшто не бев известен ни за местото ни за датумот на состанокот. Од весниците дознав дека таков состанок треба да се одржи и чекав. Но, надвор од умот е да се мисли дека Врховниот штаб кој води борба во цела Грција ќе биде сместен само на нејзините северозападни граници.

За време на ручекот разговаравме уште послободно за разни теми. Маркос низ насмевка одговараше отворено на сите прашања.

Се договоривме попладневниот разговор со него да го водиме само ние новинарите, додека делегатите имаа должност само го примаат меморандумот подготвен од Маркос и да го предадат на Анкетната комисија.

Но, пред да почнеме со интервјуто, Граур го замоли Маркос за утре да ни подготви поголемо бело знаме.

- Утре заминуваме и веќе попладне ќе бидеме меѓу монархистичките џандари. Додека минувавме низ слободната територија, наспроти двата обиди на монархофашистите да нè убијат и третиот да нè ликвидираат со авион, ние се чувствувавме потполно сигурни и безбедни. Но, така нема да биде откако ќе ја напуштиме слободна Грција. Посебно не по написите што ги прочитаавме во весниците дека наводно партизаните им се доближувале на џандарите со бело знаме, а потоа пукале во нив.

- Тоа значи дека фашистите сакаат да пукаат во вас.

- Можно е, но ние им рековме на новинарите во Кастанофито дека ќе се вратиме со бело знаме и така ќе направиме, па што и да се случи.

- Секој од нас ќе биде среќен да ја пролее својата крв за да бидете спроведени до место каде што ќе бидете безбедни. – рече генерал Маркос.

- Да почнеме? – праша Граур.

Седевме околу масата во малата селска собичка, во која освен масата, имаше поставено и доволен број клупи за сите нас. Жермен, кој беше дописник на „Иманите“ рече:

- Јас би сакал да прашам нешто... Кои беа причините за настанокот на Демократската армија?

Маркос се насмевна и рече:

- Демократската армија настана како армија за суштинските потреби на народот. Елементите на кои се потпира денешната грчка влада во служба на англискиот империјализам се исти со оние кои го помагаа денес веќе поразениот фашистички окупатор. Тоа се проверени и докажани предавници. Демократската армија е израз на најрешителните стремежи и желби на нашиот народ да биде независен и слободен. Таа е одговор на двегодишниот терор на монархофашистите. Нашиот меморандум од 238 страници може да долови бледа и нецелосна слика на состојбата што го натера народот да се фати за оружје. За да може Комисијата да ја сфати драмата која, почнувајќи од декември 1944 година, ги уништуваше Грците цели две години, треба да ги има предвид аргументите што ги изнесуваме во меморандумот во кој сепак е опфатен само мал дел од злата кои нè доведоа до оваа граѓанска војна.(...) Монархофашистите побараа излез од кризата со тоа што едната окупација ја заменија со друга. Грчкиот народ смртно го мрази секој окупатор, но мразејќи ги империјалистичките поробувачи, нашиот народ пружа братска рака на сите слободни народи на Балканот и на сите оние кои со симпатија гледаат на нашата борба и се радуваат на нашите успеси. Ние ја пружаме нашата рака и на работничките и селанските синови на англискиот и американскиот народ кои не ја поддржуваат политиката на своите сегашни влади.

Маркос ја зеде кожната торба и извади од неа зелена фасцикла. Тоа беше меморандумот што требаше

да му го врачи на Граур. Потоа го стави меморандумот на масата, го отвори и почна полека да го прелистува.

- Меморандумот е поделен на два дела. Првиот, покрај воведот, нуди податоци за причините за граѓанската војна, а вториот дел се занимава со проблемот: како да се излезе од оваа криза. Во воведот на првиот дел е изнесен историјатот на нашата народноослободителна борба од 1941 година до денес, а објавени се и податоци за теророт, убиствата, апсењата, судењата, грабежите, силувањата и тепањата на народот од декември 1944 година, па наваму.

- Од каде е оружјето на Демократската армија?

- Добро прашање. До средината на март 1946 година народот немаше оружје, а теророт растеше како што приближуваа изборите на 31 март. Луѓето се криеја по планините и градовите. ЕЛАС го предаде оружјето по Варкиза. Беше предадено на Англичаните, а тие ги вооружија бандите. Беше тешко да чекаш да бидеш убиен со оружјето со кое си ја ослободувал татковината. Во февруари 1946 година командирот Барутас, со уште 15 невооружени другари, го опколил своето родно село и викнал: „Предајте го оружјето! Опколени сте!“ Неколку монархисти се уплашиле и веднаш го предале оружјето, па со помош на тие пушки се предале и останатите монархофашисти во селото. Така, од помали акции преминавме на поголеми, па оружјето на ЕЛАС почна да се враќа во нашите раце.

(..)

Нури праша:

- На состанокот на Комисијата во Атина и Солун, делегатите на Англија и Америка на сите претставници на грчката влада им го поставуваа прашањето за НОФ, кој според нивните искази имал автономистичка програма со крајна цел сепаратизам. Како врховен командант на Демократската армија Виџ генерале, сте во состојба најавторитетно да ни го објасните овој проблем.

- НОФ претставува ЕАМ на Слатомакедонците. А Слатомакедонци себеси се нарекуваат припадниците на словенското малцинство кое живее во Егејска Македонија. Програмата на НОФ е идентична со онаа на ЕАМ. Целта им е иста, а исти им се и методите на борбата. Но, Слатомакедонците отсекогаш крвареле и страдале повеќе и од Грците. Ним секогаш им било потешко отколку нам Грците и тоа како за време на оваа војна, така и по неа. Грчките империјалистички шовинисти, раководени од идејата на „Големата Идеја“ не признаваат постоење на словенско национално малцинство во границите на Елада. Веднаш по балканските војни почнаа со кама и бомби да ги прогонуваат Слатомакедонците со цел да го забораат својот мајчин јазик и историја. Тој „педагошки стил“ на елинизирање на Словените во Македонија оттогаш го практикуваа сите грчки влади без исклучок.

Во времето кога на грчкиот народ му беа признати извесни слободи во рамките на граѓанската демократија, Словените имаа само должности и обврски спрема државата, но без никакви права. Тие беа мобилизирани и испраќани на фронтите при

што гинеа во сите војни што ги водеше Грција. Истовремено семејствата на славомакедонските војници кои се бореа со извонредна храброст и вештина, беа испраќани во прогон на пустите острови во егејскиот архипелаг. „Големоидејците“ – а такви беа сите грчки влади – го сметаа за најголемо злосторство против безбедноста на државата и самиот разговор на славомакедонски јазик во кругот на семејството. Словените немаа права на свои училишта, книги и весници. Сè што можеше да се изрази како, со векови создавана, емотивна и културна содржина на нацијата, беше прогонувано и квалификувано како антидржавно.

Сепак и во ваквото нечовечно и сурово однесување на Грција спрема словенското малцинство, тоа за време на војната учествуваше во голем процент во ослободителната борба на грчкиот народ против окупаторот. Тие дадоа безброј јунаци и херои. Ќе го спомнам само Лазар Трповски, чија племенита храброст, засекогаш ќе нè воодушевува нас Грците, водејќи нè низ борбите како идеал кон кој сакаме да се доближиме.

За она кратко време под власта на ЕАМ од септември до декември 1944, Славомакедонците имаа можност да се уверат дека нивната надеж не била залудна. Тие тогаш рамноправно со грчкиот народ ги уживаа плодовите на слободата. Тие слободно зборуваа на својот јазик, печатеа свои весници, отвораа училишта во кои се предаваше нивната историја. Во нивните краеве во одборите седеа Словени, а службениот јазик беше словенски. Во тој

период, а ова сакам да го потенцирам, не се забележани спорови, па дури ни најмали несогласувања помеѓу Словените и Грците.

Но, по Варкиза сè се промени. Почна кампања за уништување на демократските сили. Монархофашистичкиот терор опфати размери на подивен погром.

Во Меморандумот што преку присутните делегати го предавам на Анкетната комисија во име на Демократската армија обработен е и документиран во детали тој период на ужас и срамота, кога во млазови течеше само најдобрата и најневина крв. Мене сега ми е тешко да зборувам за запалените села, за лелекот на децата кои живи ги гореа, за стотиците силувани девојки, за колежите, мачењата и убиствата од заседа, за пепелта од селата што со месеци паѓаше на опустошените ниви. Попрво би се борел цел живот без прекин, отколку да продолжам да зборувам за овој срам. Не забележувајте ми...

Маркос замолчи возбуден. Откако го совлада гневот повторно почна да зборува:

- Сите приврзаници на ЕАМ, сите борци на ЕЛАС, беа апсени и осудувани под изговор дека соработувале со окупаторот. Меѓу другите ги апсеше и полковник Бурандас кој за време на германската окупација командуваше со таканаречената антикомунистичка моторизирана бригада. Сега тој е еден од шефовите во Атина.

Оние Славомакедонци кои не побегнаа во Југославија, заминаа во планините и продолжија да се

борат против монархофашизмот во служба на англискиот империјализам. Но, тие не ја поведоа сами оваа борба, туку заедно со целиот грчки народ.

Обидите на монархофашистите да ја претстават НОФ како некоја таинствена организација со сепаратистички тенденции има провидна цел: од една страна барем некако да ги „оправдаат“ пред светската јавност масакрите извршени по Варкиза, а од друга да посеат недоверба и да ги скараат грчкиот и словенскиот народ. Но, ни едното ни другото не им успева. Поради тоа подоцна погромот се прошири и врз Грците, па затоа денес врз целата демократска, антифашистичка и слободољубива Грција е фрлена перверзна клевета дека е „предавничка“ или како што тие глупаво рикаат „еамобугарска“.

Всушност, за автономија зборуваа и на автономизмот работеа само агентите на англискиот империјализам, кои се надеваа дека со помош на таа идеја ќе предизвикаат движења во Народна Република Македонија, која е неразделен сегмент од ФНЈР и во Пиринска Македонија кои би можеле да бидат повод за странска интервенција, а сето тоа со цел да се реализира во пракса линијата на антибалканската и антисоветската империјалистичка политика. Се разбира дека тие сега, пред доаѓањето на Комисијата, го евакуираа Хил, англиски конзул во Лерин. Но, народот не заборава. Народот знае што зборуваше Хил, а ние знаеме и што правеше. Меѓутоа, важно е да се каже дека ниту грчкиот народ, ниту словенското национално малцинство не наседнаа на провокациите

на Хил. Тие нему и на сите кои стојат пред или зад него, му одговорија како што треба: со заедничка другарска борба за среќна и слободна Грција.

(...)

На заминување генерал Маркос повтори:

- Со нетрпение ја очекуваме пролетната офанзива. По неа ќе излеземе уште посилни и побројни, а нашата територија значително ќе се прошири.

Генерал Маркос беше целосно во право. Пролетната офанзива која почна по еден месец, доживеа целосен крах. По неа Демократската армија излезе победничка, уште посилна и побројна.

(...)

Утредента појдовме од Крисомоље. Генерал Маркос, неговиот штаб и Кикицас нè чекаа на излезот од селото. Се ракувавме, прегрнавме и бакнавме. Потоа во придружба на десетина партизанки кои пееја и чета партизани се спуштивме низ ендеци и ливади и по пет часа пешачење стигнавме во Дромизи од каде четири километри беше ничија земја зад која се наоѓаше првата станица со џандари.

Три авиони прелетаа високо над нас кон запад. Во Дромизи народот нè дочека со песни и цвеќиња. Претседателот на ЕАМ, пред насобраните селани, ни зборуваше за страдањата што ги претрпеле од Варкиза па сè до ослободувањето.

Една постара жена замина кон станицата со џандари да им даде писмо од баталјонот во Дромизи. Во писмото (кое подоцна ни го покажаа џандарите) пишуваше:

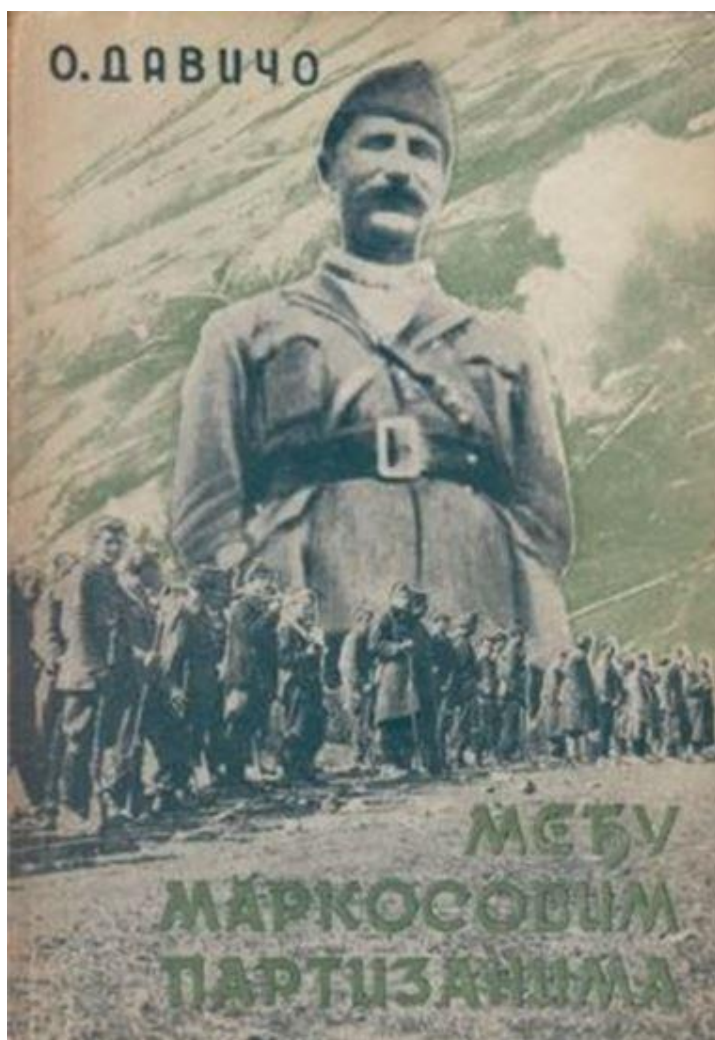
„Делегација на Советот за безбедност наскоро ќе ја напушти слободна Грција и ќе појде кон вас носејќи бело знаме. Ние одозгора ќе ве држиме на нишан и тешко вам ако не се однесувате како што треба барем еднаш во вашиот кучешки монархофашистички живот.“

Писмото беше напишано откако ние решително одбивме другарите да нè испраќаат и понатаму. Командантот сакаше со цел баталјон да нè испрати до самата станица на џандарите, но ние решивме да се вратиме на сопствен ризик. Борците нè испратија до една височинка над патот. Граур се заблагодари во име на сите нас на баталјонот и на целата Демократска армија за гостопримството и за напорите што ги понесоа за да ни овозможат извршување на нашата задача.

Многу од нас се расплакаа кога стигнавме на патот и кога се свртевме и погледнавме кон ридовите од каде борците ни мавтаа со знамиња и оружје.

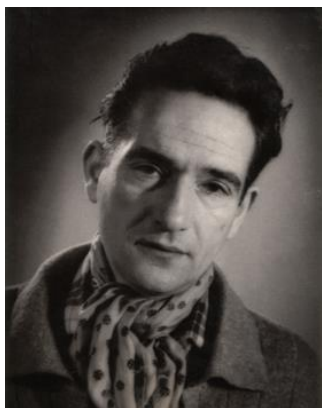
По половина час на крајот на патот забележавме група џандари. Тргнавме во еден ред по широчината на патот полека и тажно кон мостот со белото знаме закачено на стап. Така стигнавме до мостот.

(Белград 10 април – 31 мај 1947 година).

БИОГРАФИЈА НА ОСКАР ДАВИЧО

Оскар Давичо е роден во Шабац (Србија) на 19 јануари 1909 година. Потекнува од старо еврејско семејство. Тој беше познат српски и југословенски писател и новинар. По завршувањето на основното училиште во Шабац и гимназијата во Белград, студирал романистика во Париз на Сорбона и на Филозофскиот факултет во Белград, каде дипломирал во 1930 година. Истата година ја објавил и првата збирка поезија. Потоа работел како професор во Белград, Шибеник и Бихаќ.

Како член на Комунистичката партија на Југославија станал секретар на Месниот комитет во Бихаќ поради што во 1932 година бил уапсен и осуден на пет години затвор, кои го одлежал во Сремска Митровица. Потоа до почетокот на војната живеел во Белград и во Загреб. Во 1940 година бил исклучен од КПЈ поради некои негови песни. Втората светска војна го затекнала во Сплит, каде продолжил со илегална дејност. Поради тоа бил уапсен и интерниран во близина на Парма (Италија). Во 1943 година побегнал од Италија во Далмација каде се придружил на партизаните со кои дејствувал на териториите на Босна, Црна Гора, Далмација и Србија. Во 1944 година учествувал во борбите за ослободување на Белград.

По војната бил еден од основачите на југословенската агенција ТАНЈУГ, а потоа работел во весникот „Борба“. Како дописник известувал од судењето на нацистите во

Нирнберг, а во 1947 година престојувал во Грција каде се сретнал со Генерал Маркос и други команданти на ДАГ.

Потоа го напуштил новинарството и продолжил да се занимава само со литература. Во 1951 година бил избран за дописен член на Југословенската академија за наука и уметност. Сороботувал со бројни списанија и објавувал поезија и проза за што добил високи награди и признанија. Живеел во Белград и Сараево. Починал на 30 септември 1989 година по што бил погребан во Алејата на заслужни граѓани во Белград.

Поради неговите заслуги за промовирање на историската вистина за случувањата во егејскиот дел на Македонија пред светот и тоа не само преку оваа книга (која спомнавме дека уште тогаш била преведена на неколку странски јазици), туку и преку други негови текстови посветени на егејскиот дел на Македонија во кој бил голем вљубеник, сметаме дека и Македонија и Македонците треба достоинствено да се оддолжат на овој голем човек, барем преку именување на некоја улица или друг објект со неговото име.

А. Донски

БЕЛЕШКА ЗА ПРИРЕДУВАЧОТ

Александар Донски е роден во Штип. Потекнува од уметничко семејство. Автор е на над триесет книги и десетици радио и ТВ емисии од областа на македонската историја, фолклор, патепис и литература, за кои има добиено награди и признанија.